чăваш халăх хаçачĕ

1906 çулхи кăрлачăн 21-мĕшĕнче тухма тытăннă 1918 çулхи нарăс уйăхĕнчен тĕрлĕ ятпа тухнă 1991 çулхи çурлан 30-мĕшĕнче "ХЫПАР" ятпа тепĕр хут тухма пуçланă

ХЫПАР

СССР Аслă Канашĕн Президиумĕ 1968 çулхи пуш /март/ уйăхĕн 11-мĕшĕнче "Коммунизм ялавĕ" /халĕ "Хыпар"/ хаçата "ХИСЕП ПАЛЛИ" орденпа наградăланă

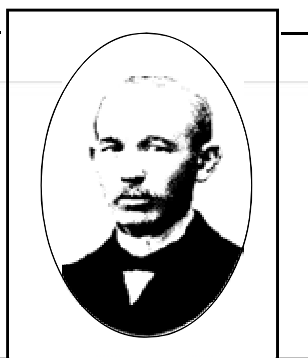

"ХЫПАР" никĕслевçи Н.В.Никольский (1878–1961)

247 /26402/№ Эрне кун, 2013, раштав (декабрь), 27 Хакĕ ирĕклĕ WWW.hypar.ru

Олимп çулăмĕ чуна хĕмлентерĕ

Паян Чăваш Енре савăнăçлă уяв – Олимп çулăмĕн эстафети. Çавна май ĕнер Правительство çуртĕнче пĕтĕмлетӳ пресс-конференцийĕ иртрĕ.

Унта ЧР Министрсен Кабинечĕн Председателĕ Иван Моторин, ЧР физкультурăпа спорт министрĕ Сергей Мельников, Шупашкар хула пуçлăхĕ Леонид Черкесов, ЧР культура министрĕ Вадим Ефимов, эстафета партнерĕсен представителĕсем тата ыттисем хутшăнчĕç. Вĕсем мероприятие епле хатĕрленни çинчен, уяв программин тытăмĕпе, эрне кунхи уйрăмлăхсемпе çĕнĕлĕхсем пирки аса илтерчĕç, журналистсен ыйтăвĕсене хуравларĕç.

«Чăваш Ен спортсменĕсем çĕр-шыв тата тĕнче спорчĕн аталанăвне пысăк тӳпе хывнă. Пирĕн ентешсем Олимп вăййисене 1952 çултанпа хутшăнаççĕ. Пурĕ 40 ытла спортсмен Олимп тӳпине хăпарма тивĕçнĕ. Ардалион Игнатьев çăмăл атлета, Ирина Калентьевăпа Валерий Ярды велосипедистсене, Владимир Воронков йĕлтĕрçе, Елена Николаевăпа Олимпиада Ивановăна, Владимир Андреев хăвăрт утакансене, Валентина Егоровăпа Татьяна Архипова марафонçăсене пĕтĕм тĕнче пĕлет. Юлашки çул пирĕн республикăра спорта аталантарас тĕллевпе чылай ĕç пурнăçланă: кашни районта физкультурăпа спорт керменĕсем ĕçлеççĕ, çĕнĕ объектсем çĕкленеççĕ. Шупашкарта кашни çул çĕр-шыв чемпионачĕсемпе кубокĕсем иртеççĕ, çавăн пекех пире тĕнче тата Европа шайĕнчи ăмăртусене йĕркелеме шанаççĕ. Олимп çулăмĕн эстафети те Чăваш Ен çыннисемшĕн асра юлмалли уяв пуласса, çамрăксене спортпа туслашма хавхалантарасса шанатăп», – терĕ Иван Моторин.

«Ингосстрах» компанин Шупашкарти филиалĕн директорĕ Наталия Сергеева Чăваш Ене Олимп çулăмĕн чашăкне парнелерĕ. Ăна паян «Олимпийский» стадионта чĕртĕç, 40 килограмм таяканскере /ăна тимĕртен ăсталанă/ уяв хыççăн унтах упрама хăварĕç, вăл пире уява аса илтерекен символ пулĕ. Çулăм чашăкне чĕртме Олимп вăййисен чемпионне, СССР спортăн тава тивĕçлĕ мастерне Владимир Воронкова шаннă. Пресс-конференцие хутшăннăскер çак хисепе тивĕçнĕшĕн савăннине пĕлтерчĕ. «Олимп вăййисен стартне тухнă чухне те çакнашкал хумханман, çав тери яваплă самант вăл маншăн. Хама тепĕр хут Олимпиадăна хутшăнас пекех туятăп», – терĕ пирĕн ентеш куççульне шăлса.

Шупашкар урамĕпе çулăма çĕр-шыври паллă спортсменка, «Раççей-2» телеканалăн комментаторĕ Ольга Богословская та йăтĕ. Мĕншĕн Чăваш Ене суйласа илнĕ-ха тĕнче чемпионки? «Чăваш Республикинче эпĕ темиçе хут та пулнă, тĕрлĕ ăмăрту еплерех иртни çинчен телерепортажсем хатĕрленĕ. Çавăнпа Шупашкара килме сĕнсен тӳрех килĕшрĕм. Кунта ăмăртусемпе уявсем хăйне евĕрлĕ иртеççĕ, çыннисем хастар та тăрăшуллă. Хăнасемпе спортсменсене кĕтсе илме, хавхалантарма пĕлеççĕ», – пулчĕ хурав.

Паян Олимп вăййисен тĕп паллине Чăваш Ене Чĕмпĕртен пуйăспа илсе килĕç. Чукун çул станцийĕн пуçлăхĕ Владимир Никифоров пĕлтернĕ тăрăх – çулăм Шупашкара Хусан чукун çулĕпе килекен виççĕмĕш хула пулĕ. Олимп çулăмĕ пĕрремĕш хут чукун çулпа Владивостокран тухнă, çавăнтан пуçласа вăл пурĕ 17700 çухрăма парăнтарĕ. Пуйăспах Мари Республикине çитĕ.

Андрей МИХАЙЛОВ

Вĕсем – чи лайăххисем

ЧР Пуçлăхĕ Михаил Игнатьев ĕнер «Чăваш Республикин патшалăхăн чи лайăх граждан служащийĕ» тата «Чăваш Республикин муниципалитетăн чи лайăх служащийĕ» конкурсĕсен çĕнтерӳçисене чыслама хутшăннă.

Вĕсене саламланă май Михаил Васильевич патшалăх тата муниципалитет служащийĕсем республикăн ăнăçлă аталанăвне хывакан тӳпе пысăккине, вĕсем Чăваш Енре пурăнакансен умĕнче яваплă пулнине палăртнă.

Республика Пуçлăхĕ конкурс çĕнтерӳçисене Дипломсемпе призсем панă. Патшалăхăн чи лайăх граждан служащийĕн ятне Вĕренӳ министерствин пай пуçлăхĕ Тамара Возняк тивĕçнĕ. Иккĕмĕш вырăнта – Пурлăх тата çĕр хутшăнăвĕсен министерствин пай пуçлăхĕ Марина Николаева, виççĕмĕшĕнче – Сывлăх сыхлав министерствин пай пуçлăхĕ Кирилл Милюхин.

Район, хула округĕн муниципалитет служащийĕсен тупăшăвĕнче Ольга Степанова /Шупашкар райадминистрацийĕ/, Алла Николаева /тĕп хула мэрийĕ/, Лилия Никифорова /Элĕк райадминистрацийĕ/ тата Лилия Тарасова /Муркаш райадминистрацийĕ/ мала тухнă. Хула /ял/ тăрăхĕсен муниципалитет служащийĕсен хушшинче Юрий Блинов /Елчĕк районĕнчи Елчĕк ял тăрăхĕ/, Наталья Ефимова /Пăрачкав районĕнчи Пăрачкав ял тăрăхĕ/, Альбина Наумова /Хĕрлĕ Чутай районĕнчи Атнар ял тăрăхĕ/ тата Роза Афанасьева /Комсомольски районĕнчи Тукай ял тăрăхĕ/ палăрнă.

Н.ВАСИЛЬЕВ

Саламлатăп

Чăваш Енĕн çăлав службин хисеплĕ ĕçченĕсем тата ветеранĕсем!

Сире професси уявĕ ячĕпе чун-чĕререн саламлатăп!

Эсир çĕр çинче пуринчен те хаклине – çын пурнăçне – çăлса хăварассипе çыхăннă пархатарлă миссие хăш чухне хăвăр ума тухса тăракан пысăк хăрушлăхсене те шута илмесĕр пурнăçлатăр. Майсăр лару-турăра – пушарта, шыв çинчи инкекре, аварире, çурт ишĕлчĕкĕсен вырăнĕнче тата пысăк ытти инкек пулнă çĕрте эсир чи малтан пулăшу паратăр.

Çăлав службисен кал-кал пурнăçлакан ĕçне пула кăçал кăна 1900 ытла çын пурнăçне çăлнă. Пушарта 536 миллион тенкĕлĕх таварпа пурлăха упраса хăварнă.

Хăюлăхпа паттăрлăх, тимлĕх тата çын нушине çывăха илни – аварипе çăлав тата пушар хуралĕн службинче, Чăваш Ен халăхне граждан хӳтлĕхĕ парас сферăри ятарлă ытти ушкăнра вăй хуракансен тĕп пахалăхĕсем.

Тӳрĕ кăмăлпа тăвакан ĕçĕршĕн, чăтăмлă пулнăшăн тата тивĕçе парăннăшăн чунран тав тăватăп. Çирĕп сывлăх, ырлăхпа телей, кăткăс та яваплă ĕçĕрте çитĕнӳсем сунатăп!

Чăваш Республикин Пуçлăхĕ М.ИГНАТЬЕВ.

Тĕп вырăнта – хăрушсăрлăхпа тивĕçтересси

Ĕнер Чăваш Ен Пуçлăхĕ Михаил Игнатьев патшалăхăн чрезвычайлă лару-тăрăва асăрхаттаракан тата унăн сиенне пĕтерекен пĕрлехи тытăмĕн Чăваш Республикинчи территорири çум тытăмĕн 2013 çулхи ĕç-хĕлне пĕтĕмлетес енĕпе йĕркеленĕ вĕренӳпе методика ларăвне хутшăнчĕ.

Малтанах Михаил Васильевич Шупашкар гарнизонĕн техникипе тата ЧР Министрсен Кабинечĕн управленин куçса çӳрекен пункчĕпе паллашрĕ. Аса илтеретпĕр: кăçал пирĕн республикăна аварипе çăлав службисем валли ĕçре усă курмашкăн управленин куçса çӳрекен хальхи йышши пунктне /ППУ/ илсе килнĕ. Вăл подразделенисене чрезвычайлă лару-тăру пулнă вырăнтах васкавлă йышăну тума, республикăн кирек хăш кĕтесĕнче те видеоçыхăну йĕркелеме май парать, синкер сиенĕсене пĕтерес ĕçе çăмăллатать. Михаил Игнатьев ППУна, çĕнĕ йышши автоцистернăсене, гидравлика аварипе çăлав хатĕрĕсемпе пуянлатнă автомобильсене, гидроциклсене тата ытти техникăна пăхса çаврăнчĕ, вĕсемпе ĕçлекен çынсемпе калаçрĕ. Унтан республика Пуçлăхĕ ЧР Правительствин çуртĕнче йĕркеленĕ кураври япаласене – унта пушарнăйсен, водолазсен, çăлавçăсен хатĕрĕсемпе тумтирĕ те пурччĕ – кăсăкланса сăнарĕ.

– Тĕрлĕ шайри влаç органĕсемшĕн халăха хăрушсăрлăхпа тивĕçтерессин ыйтăвĕсем приоритетлă шутланаççĕ, патшалăх политики те çакăнпах çыхăннă, – терĕ Михаил Игнатьев ларăва уçнă май. Вăл аварипе çăлав службисен пурлăхпа техника никĕсне çулсеренех пуянлатса пынине, çавна май чылай инкеке вăхăтра сирме май килнине палăртрĕ. 2010 çулта вăрман пушарĕсем алхаснине, кăçал республикăра чрезвычайлă лару-тăру темиçе хут пулнине, йывăр çак тапхăрсенче влаç органĕсем тата яваплă ытти служба хăйсен тивĕçне тăрăшса пурнăçланине, çавна май сиен калăпăшĕ пысăках пулманнине каларĕ. Раççей Федерацийĕнче чрезвычайлă лару-тăрăва асăрхаттаракан тата çут çанталăк сиенĕсене пĕтерекен хальхи йышши тытăм 20 çул ытла ăнăçлă ĕçленине пĕлтерчĕ.

– Çăлав службин тĕп пуянлăхĕ – унта ĕçлекен çынсем. Вĕсем – чăн-чăн профессионалсем. Çын сывлăхĕпе пурнăçне çăлса хăварасси, инкеке сирсе ярасси тата сиен витĕмне чакарасси вĕсен ăсталăхĕнчен нумай килет. Эпĕ сире Çăлавçă кунĕ ячĕпе саламлатăп, хăвăр тивĕçе чунпа парăннăшăн, чăтăмлăхăршăн тав тăватăп. Яваплă та кăткăс ĕçĕрте ăнăçу сунатăп, – терĕ Чăваш Ен Пуçлăхĕ.

Унтан вăл чи лайăх сотрудниксене Чăваш Республикин патшалăх наградисемпе чысларĕ. Республика территорийĕнчи чрезвычайлă лару-тăрăва сирес тата унăн сиенĕсене пĕтерес тытăмри тава тивĕçлĕ ĕçсемшĕн Раççей МЧСĕн Чăваш Республикинчи тĕп управленийĕн пуçлăхĕ Станислав Антонов «Чăваш Республики умĕнчи тава тивĕçлĕ ĕçсемшĕн» орден медальне илме тивĕçнĕ.

Чыслав хыççăн С.Антонов РСЧС çум тытăмĕн кăçалхи ĕçĕ-хĕлĕ пирки каласа кăтартрĕ, 2014 çул тĕллевĕсемпе паллаштарчĕ. Кăçал пирĕн республикăра 8 синкер пулнă, вĕсенчен 2-шĕ – техногенлă, 6-шĕ – çут çанталăк синкерĕ. Юлашкинчен асăннисем этем айăпĕпе çыхăнман: ейӳ вăхăтĕнче Улатăр хулинчи çуртсем патне шыв çитни, çанталăк шăрăх тăнăран ЧР Правительствин комиссийĕ малтан республикăн кăнтăр районĕсенче, унтан вара Чăваш Енре чрезвычайлă лару-тăру тесе пĕлтерни. Кăçал раштав уйăхĕн 25-мĕшĕ тĕлне 1011 пушар тухнă /пĕлтĕр – 1053/. Çын вилесси те кăштах чакнă: кăçал – 91, пĕлтĕр 96 пулнă. 97-ĕн суранланнă /117/. «Хĕрлĕ автан» ытларах пурăнмалли секторта алхаснă – 77%, унта вилнисен йышĕ те пысăк – 93%. Пушар тухасси Патăрьел, Куславкка, Красноармейски тата ытти районта ӳснĕ.

ЧР строительство министрĕ Олег Марков министерство никĕсĕ çинче йĕркеленĕ аварипе çăлав службисен ĕçĕ-хĕлĕ, Чăваш Ен ГКЧС председателĕ Вениамин Петров Чăваш Ен служби 20 çул тултарни пирки доклад турĕç.

Ирина КЛЕМЕНТЬЕВА

Владимир Путин саламланă

Раççей Президенчĕ Владимир Путин Чăваш Ен Пуçлăхне Михаил Игнатьева Çĕнĕ çул тата Раштав ячĕпе саламланă.

«Çутă та кĕтнĕ çак уявсем пире пĕрлехи шанчăкпа, ĕмĕтсемпе тата ăнтăлупа пĕрлештереççĕ. Телейпе асамлăх сывлăшне кӳреççĕ. Çитес çул ырă хыпарсем илсе килтĕр, пултаруллă та мирлĕ ĕç савăнăçĕпе тулли пултăр – çакна чун-чĕререн шанатпăр. Палăртса хуни пĕтĕмпех пурнăçлантăр. Сире çитĕнӳсем, сывлăх тата ыррине кăна сунатăп», – тенĕ саламра.

К.АЛЕКСАНДРОВА.

КУН хыççăн КУН

☎ 56-04-26

Пичет ĕçченĕсем валли – семинар

ЧР Наци библиотекинче массăллă информаци хатĕрĕсен ертӳçисемпе специалисчĕсем валли вĕренӳ семинарĕ иртнĕ.

Малтанхи кун тĕп редакторсемпе журналистсене, калăплавçăсемпе сайт редакторĕсене Мускав патшалăх пичет институчĕн доценчĕсем Татьяна Шкварцовăпа Валерий Перевалов хальхи чĕлхе нормисемпе тата пичетре тĕл пулакан йăнăшсемпе паллаштарнă, хаçата илĕртӳллĕрех тăвас уйрăмлăхсене тата электрон кăларăмсен хăйне евĕрлĕхĕсене çутатса панă. Семинарăн иккĕмĕш кунĕнче практика занятийĕсем иртнĕ. Унта пичет ĕçченĕсем ЧР вĕренӳ институчĕн доценчĕпе Юрий Виноградовпа тата вĕренӳ центрĕн директорĕпе Ольга Салтыковăпа пĕрле çыру чĕлхин çитменлĕхĕсене тишкернĕ, тĕрлĕ хăнăхтару пурнăçланă.

А.АНДРИЯНОВ.

Нумай пурăнакансем – Юхмапа Пăла тăрăхĕнче

Патăрьел районĕ вăрăм ĕмĕрлĕ ватă йышлипе палăрать. Тăхăр теçетке çула хыçа хăварнисем кунта – 177 çын.

Вĕсенчен 60-шĕ кăçал 90 тултарнă, 13-шĕ 95 çулхи юбилейне паллă тунă. Пĕри вара кăçал 100 çула çитнĕ. 2013 çулта юбилей кĕрекине 74 çын ларнă.

Нумай пурăнакансем ытларах Туçа ял тăрăхĕнчен. Шăнкăртампа Аслă Арапуç ял тăрăхĕсем ку енĕпе – иккĕмĕшпе виççĕмĕш вырăнсенче. Вăрăм ĕмĕрлисем ытларах – хĕрарăмсем (88 процент). Сăмах май, Кивĕ Катекри Анастасия Михайловна Исаева кăçал 105 çул тултарнă. Лаша çулĕнче 87 çын ачи-пăчине, хурăнташ-тăванне юбилей кĕрекине пухĕ. 9 çын вара пĕр ĕмĕр пурăннине паллă тумалла. Апла, çирĕп сывлăх, вăй-хăват сунар вĕсене.

С.ИВАНОВА.

Кĕнеке – чи лайăх парне

Наци библиотекинче «Кĕнеке – алăран алла: пире тата пулас ăрусене» ыр кăмăллăх акцине пĕтĕмлетнĕ. Республикăн тĕп вулавăшне пурĕ 28440 кĕнеке-брошюра парнеленĕ.

Ыр кăмăллăх хăйĕн вăйне çухатманни питĕ пĕлтерĕшлĕ. Вулавăшсене кĕнеке парнелесси – питĕ лайăх пулăм. Шупашкарта та унашкал çын сахал мар-мĕн. Çакскерсем тĕрлĕ çулта кун çути курнă 5520 кăларăма вулакансем патне çитерме пулăшнă, çав шутра усă тӳпе айĕнчи вулав залне – 1631 экземпляр. Республикăри вулавăшсен фончĕ тата 17 пин кĕнекепе пуянланнă.

Н.СМИРНОВА.

Людмила Григорьева – çулталăк пики

Çĕнĕ çул умĕн Шупашкарти Ленин район администрацийĕн Çамрăксен правительстви йĕркеленипе «Юр Пике – 2013» конкурс иртнĕ. Унта аслă тата вăтам професси пĕлĕвĕ паракан учрежденисенче вĕренекен 9 студентка хутшăннă.

Пикесем чи малтан хăйсемпе паллаштарнă, ăс-хакăл конкурсĕнче тупăшнă. Унтан вĕсем куракансен тимлĕхĕшĕн «кĕрешнĕ», вĕсене юрăташăпа савăнтарнă. Юлашкинчен «Юр Пике Олимпиадăна каять» театр уявĕ кăтартнă. Темиçе конкурс витĕр тухса «Юр пике – 2013» ята Шупашкарти электромеханика колледжĕнче ăс пухакан Людмила Григорьева çĕнсе илнĕ. Пĕлтĕр конкурсра виççĕмĕш вырăн йышăннă хĕр Вăрмар районĕнчи Шăхаль ялĕнче çуралса ӳснĕ, спортпа туслă, темиçе çул каялла каратэ енĕпе тĕнче чемпонки пулнă. II степень Диплома Чăваш патшалăх педагогика университечĕн студентки Александра Бачурина тивĕçнĕ, виççĕмĕш вырăна Чăваш патшалăх ял хуçалăх академийĕнче вĕренекен Ольга Краснова тухнă.

А.ПЕТРОВ.

Ялта – юмах тĕнчи

Хĕрлĕ Чутай районĕнчи кашни ял тăрăхĕ Çĕнĕ çула кĕтсе илме хатĕрленет. Кивĕ Атикассинчи культура çурчĕ умĕнчи тӳрем çак кунсенче юмахри сăнарсемпе пуянланчĕ.

Капăр чăрăш ир те, каç та иртен-каяна савăнтарать. Кунтах – аслă Хĕл Мучипе Юр Пике, вĕсен тусĕсем – кĕçĕн Хĕл Мучисем. 2014 çул «хуçи» лаша çула тухма хатĕр. Иртнĕ Олимп элемĕ – упа, икĕ пингвин, икĕ матрӳшке. Ку çеç-и? Юр тăвайкки те тунă. Илемлĕ кӳлепесене ăсталаканĕсем – Ираида Аксакова библиотекарь, Галина Гордеевăпа Вячеслав Бармин культура ĕçченĕсем.

Г.ЗОТОВА.

Канашлу

Кану, сиплев – пĕр çыхăра

Раштавăн 25-мĕшĕнче Чăваш Ен Пуçлăхĕ Михаил Игнатьев 2012-2017 çулсенче ачасен интересĕсене хӳтĕлемелли наци стратегине пурнăçлас енĕпе ĕçлекен координаци канашĕн ларăвне ирттерчĕ. Кун йĕркинчи тĕп ыйтусем 2013 çулта çул çитменнисен канăвне, сиплевĕпе ĕçлевне йĕркеленин пĕтĕмлетĕвĕ тата килес çул ку енĕпе пурнăçламалли тĕллевсем пулчĕç.

Кăçалхи канăвăн пĕтĕмĕшле ӳкерчĕкĕпе Чăваш Республикин Министрсен Кабинечĕн Председателĕн çумĕ – сывлăх сыхлавĕпе социаллă аталану министрĕ Алла Самойлова паллаштарчĕ. Унăн сăмахĕпе, 2013 çулхи кану-сиплев кампанине республикăра 6-17 çулсенчи 111 пин ача хутшăннă /пĕлтĕрхинчен 3,5 процент ытларах/. Хула тулашĕнчи канупа сиплев 25 организацийĕнче 29 пин ача сывлăхне пиçĕхтернĕ /2012 çулпа танлаштарсан – 30 процент ытларах/. Çуллахи канăвăн тĕп тĕллевĕ сиплев тухăçлăхĕ пулнине палăртнă май Алла Владимировна ку енĕпе иртсе пыракан çул кăтартăвĕ унччĕнхинчен лайăхланнине çирĕплетрĕ: 92 процент. Ырă улшăну укçа-тенкĕ ытларах уйăрнипе те çыхăнни куç кĕрет: халĕччĕнхинчен 30 процент ытларах.

Çӳлерех асăннисем ача-пăча канăвĕ тĕлĕшпе татса паман ыйтусем пачах çук тенине пĕлтермеççĕ. Сывлăх сыхлавĕн министрĕ вĕсен шутне çаксене кĕртрĕ: персонала тĕплĕ суйласси тата смена йышăннă тĕле лагерьсене лайăх хатĕрлесси. Иккĕмĕш ыйту кăçалхи кампани вăхăтĕнче 3 организацире Роспотребнадзор ирĕк памасăрах сменăна уçнипе çыхăннă. «Чăн та, тĕрĕслев органĕ кăтартнă пур çитменлĕхе те вĕсем сирнĕ...» – терĕ А. Самойлова.

Федерацин этем ырлăхĕпе потребитель прависене хӳтĕлекен надзор службин Чăваш Енри управленийĕн ертӳçи Надежда Луговская санитари-эпидемиологи тĕлĕшĕнчен лагерьсенче лару-тăру лăпкă пулнине палăртрĕ. Çитменлĕхсене асăнчĕ те – иккĕмĕш тата ун хыççăнхи сменăсенче персонал йышĕ тивĕçлĕ шайра пулман иккен. Координаци канашĕн членĕсене шута илме ыйтрĕ: педагогсемпе вожатăйсене çеç мар, тĕрлĕ ыйтупа ĕçлекен специалистсене те тĕплĕнрех суйламалла. Калăпăр, поварсене. Ачасене кану вăхăтĕнче пахалăхлă апатпа тивĕçтермелле-çке. Лагерь ят-сумĕ çакăнпа питĕ тачă çыхăннă вĕт.

Республика ертӳçи ларура шухăша тата та тарăнлатрĕ: «Ачасем çитменлĕхсене аслисенчен кая мар лайăх асăрхаççĕ. Пепкине кану килĕшни е килĕшменни тăрăх ашшĕ-амăшĕ малашне хăйсене тивĕçтерекен лагерь шырĕ. Педагогсем пултаруллă, пурлăх никĕсĕ çирĕп пулсан ача лагерьти канупа кăмăлсăр юлмĕ». Михаил Васильевич тивĕçлĕ органсене организацисене укçа-тенкĕ хывассине çирĕп тĕрĕслеме хушрĕ.

ЧР вĕренӳпе çамрăксен политикин министрĕ Владимир Иванов 2014 çул валли палăртнă тĕллевсене уçăмлатрĕ. Педагогсене хатĕрлессипе программа хута ямалла – кама май килнĕ çавна лагерьте ĕçлеттересси хыçа юлĕ. Ку енĕпе пăр тапраннă – министерство И.Я.Яковлев ячĕллĕ Чăваш патшалăх педагогика университечĕпе килĕшӳ алă пуснă. Çакна тухăçлăрах йĕркелес тесен педагогсен шалу ыйтăвне те çĕклеме тивĕ. Министр лагерьсене кайма путевка ыйтса çырнисене шута илесси автоматизациленĕ тытăмпа пулса пырасса шантарчĕ. Заявка йышăнас тапхăр пуш уйăхĕнче старт илĕ.

Ирина ИВАНОВА

Çанталăк çинчен

Паян улшăнса тăракан пĕлĕтлĕ çанталăк пулать. Çил кăнтăр-хĕвел анăçĕнчен çеккунтра 5 метр хăвăртлăхпа вĕрет. Сывлăш температури **кăнтăрла 4, каçхине 4 градус сивĕ.** Атмосфера пусăмĕ 761 мм, сывлăшри нӳрĕк 89 процент.

Кун тăршшĕ 6 сехет те 57 минут.

Тивĕçлисене – патшалăх наградисем

Раштавăн 26-мĕшĕнче Чăваш Ен Пуçлăхĕ Михаил Игнатьев республикăн чи маттур ĕçченĕсене Раççей тата Чăваш Ен патшалăх наградисене пама йĕркеленĕ савăнăçлă церемоние хутшăннă.

«Сире пурне те çакă пĕрлештерет: эсир кашниех Чăваш Ен халăхĕн ырлăхĕшĕн тăрăшса хăвăрăн професси енĕпе чи çÿллĕ шая çĕкленнĕ, пысăк кăтартусемпе палăрнă». Михаил Васильевич республика кăçал бизнесăн экологи яваплăхĕн рейтингĕнче Раççейре пĕрремĕш вырăн йышăннине, «Раççей регионĕсем» номинацире физкультурăпа спорт енĕпе наци премине тивĕçнине, сывлăх сыхлавне çĕнетмелли программăна ăнăçлă пурнăçланине, вĕрентÿ тытăмĕ кал-кал ĕçленине, промышленноç, строительство отраслĕ, агропромышленноç комплексĕ малалла аталаннине палăртрĕ. Çакă – ĕçе яваплăха туйса пурнăçланин, суйласа илнĕ ĕçе парăннин кăтартăвĕ.

ЧР Пуçлăхĕ наградăсене тивĕçнисене кашнине уйрăммăн тав турĕ. Вĕсен шутĕнче – РФ Президенчĕн В.Путинăн Тав хутне илме тивĕçнĕ Чăвашпотребсоюз Канашĕн председателĕ Валерий Павлов */сăн ÿкерчĕкре, сылтăмра/*, Юрий Андреев хирург, Татьяна Мизурова врач, Любовь Ильина артистка, Валентина Михайлова машинист, Юлия Ильина маляр, Виктор Абруков физик тата ыттисем. «Сиртен кашнин ăнăçăвĕсем тимлĕхпе хисепе тивĕç», – терĕ М.Игнатьев пурне те сывхарса килекен Çĕнĕ çул ячĕпе саламланă май.

■ **Н.СЕМЕНОВ**

Çĕлен çулĕнчи юлашки курав

Химиксен хулинчи ÿнер музейĕнче çулсерен иртекен «Çĕнĕ Шупашкар палитри – 2013» курав уçăлнă.

Унăн пĕрремĕш уйрăмĕнче – Раççей халăх художникĕн Ревель Федоровăн, Раççей халăх художникĕн Юрий Жарковăн /Санкт-Петербург/, Юрий Казаковăн /Ярославль/, Владимир Кожевниковăн /Санкт-Петербург/, Никита Пичугинăн, ЧР тава тивĕçлĕ художникĕн Андрей Анохинăн ĕçĕсем. Иккĕмĕш уйрăмра – Станислав Вороновăн /Мускав/ живопиçĕ. Виççĕмĕш уйрăмра – Çĕнĕ Шупашкарти, Шупашкарти, Сĕнтĕрвăрринчи, Хусанти хăй тĕллĕн вĕреннĕ сăрă ăстисен картинисем.

Выставкăра «Ылтăн кăшăл» сăн ÿкерчĕксен ярăмне пысăк вырăн уйăрнă. Ăна Романовсен Çурчĕ 400 çул тултарнине халалланă. Экспозицире – патша çемйин архивĕнчи документсемпе сăн ÿкерчĕксен копийĕсем.

А.ГРОМОВА.

Çавра сĕтел

Çырусем – çулталăклăха панă хăват

Раççей Президенчĕ Владимир Путин Федераци Пухăвне тата Чăваш Ен Пуçлăхĕ Михаил Игнатьев Патшалăх Канашне янă Çырусенчи тĕллевсем пĕр саслă. «Пĕрлехлĕ Раççей» партин Чăваш регион ĕçтăвкомĕнче Владимир Путин Çырăвне сÿтсе явма «çавра сĕтел» йĕркеленĕ.

Усă калаçăва партин регион уйрăмĕн секретарĕ, Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн комитет председателĕ Николай Малов ертсе пычĕ. «Çыру саккун çыракансемшĕн те, общественноçшăн та, служащисемпе ахаль çынсемшĕн те кăсăклă, мĕншĕн тесен вăл пурне те пĕр пек пырса тивет, – терĕ Николай Владимирович. – Унти кашни тема кашни çыннăн Тĕп саккунра çирĕплетнĕ правипе тата ирĕкне, патшалăхăмăрăн паянхи тата малашлăхри кунçулĕпе тачă çыхăннă...»

Çырăва сÿтсе явма Чăваш Ен Патшалăх Канашĕн депутачĕсем Анатолий Князев, Игорь Кушев, Валерий Филимонов, И.Н.Ульянов ячĕллĕ университет профессорĕсем Олег Широковпа доцент Алексей Карпов, «Социс-М» политика тата маркетинг тĕпчевĕсен центрĕн ертÿçи Дмитрий Борцов, «АгроИнновацисем» хысна предприятийĕн директорĕ, ял хуçалăх технологийĕсен ыйтăвĕсемпе ĕçлекен эксперт Николай Васильев, Чăваш Республикинчи предпринимательсен прависемпе ĕçлекен уполномоченнăй Владимир Иванов, партин регион уйрăмĕн Патриот платформин ертÿçи Геннадий Матвеев, çамрăксен юхăмĕсен, общество организацийĕсен ертÿçисем хутшăнчĕç.

В.Иванов уполномоченнăй пĕчĕк тата вăтам бизнеса аталанма пулăшас ыйту çинче чарăна тăчĕ. Унăн шухăшĕпе – Президент инноваци, наука тата социаллă тытăмсенче ĕçлекен предпринимательсене «налук каникулĕ» пама сĕнни питĕ вырăнлă.

«Социс-М» ертÿçине Дмитрий Борцова сыватмăшсенчи врачсене хут нумай çыртарни, çакă вĕсен ĕçĕн пахалăхне чакарни пăшăрхантарать. Çак ыйтăва Чăваш Республикин тава тивĕçлĕ вĕрентекенĕ Тамара Харлакевич çĕклерĕ: «Кашни чĕрĕк вĕсленмессерен фолиантсем çыратпăр». Полицейскисем те хут айне пулни вăрттăнлăх мар.

«Фармация» тĕп директорĕ Валерий Филимонов медицина тивĕçтерĕвне çĕнĕлĕхсем кĕртни, ытлашши хут çырассинчен хăтарни сиплев пахалăхне ÿстерме пулăшнине уйрăм тĕслĕхсемпе çирĕплетрĕ.

Чăваш патшалăх университечĕн истори факультечĕн деканĕ Олег Широков профессор Президент çырăвĕнче çемьери йăла-йĕрке, ăсхакăл, ĕненÿ тĕпре пулнине кăмăллă: «Раççей ку енĕпе Европăра хăйне евĕр форпост пулса тăчĕ».

Çĕр-шыв Президенчĕн тата Чăваш Ен Пуçлăхĕн Çырăвĕсенчи шухăшсемпе тĕллевсем çак тĕвĕре «пĕрлешçĕ»: çамрăксене çарпа патриот воспитанийĕ парса ÿстересси /Геннадий Матвеев/, çĕрпе тухăçлă усă курасси, республикăна инвесторсем ытларах явăçтарасси /Николай Васильев/, влаçа децентрализацилесси, вырăнти хăй тытăмлăх органĕсене кулленхи ĕçре пулăшса тăрасси, вĕсен ертÿçисен сумне хăпартасси /Анатолий Князев/...

■ **Юрий СТЕПАНОВ**

«Земство тухтăрĕ» пурнăçланать

Республикăри «Земство тухтăрĕ» программа ăнăçлă ĕçлени куç кĕрет. 2012 çулта республикăри ялсене 132 çамрăк специалист кайнă.

Чи кирли – паянхи кăткăс лару-тăрура çамрăк тухтăрсен пурăнмалли çурт-йĕр ыйтăвне татса пани. Диплом илнĕ çамрăк хăтлă хваттер е кил-çурт туянма укçа-тенкĕ ăçтан çитерĕр? Программăна килĕшÿллĕн çамрăк тухтăрăн ялта 5 çул ĕçлемелле. Çак тапхăрта вăл опыт пухса ăсталăх шайне ÿстерĕ, ялăх специалист ялта пурăнакансен сывлăхне çирĕплетме витĕм кÿрĕ.

Унччен ялсенче тухтăр çитменни пысăк чăрмав кÿретчĕ, врач патне кĕме те пысăк черетчĕ. Аякри ялсенчен килнисем вăл е ку специалист патне лекеймесĕрех каялла таврăнни те пулнă. Хĕрлĕ Чутай районĕнче те çивĕччĕ çак ыйту. Халĕ лару-тăру ырă енне улшăнни палăрать. Иртнĕ çул кăна районна 8 çамрăк врач килнĕ: невролог, анестезиолог-реаниматолог, хирург, 4 терапевт. Кăçал «Земство тухтăрĕ» программăпа 5 специалист ĕçе пуçăннă: невролог, оториноларинголог, 2 терапевт, шăл тухтăрĕ. Районти больницин тĕп врачĕ Иван Игнатьев пĕлтернĕ тăрăх тата 2 врач çитмест: ачапăча тухтăрĕ тата инфекционист.

Больницăна ĕçлеме килнĕ çамрăк тухтăрсене больница сăн-сăпачĕ çĕнелни, пурлăх никĕсĕ çирĕпленни тата çĕнĕ оборудовани вырнаçтарни тивĕçтерет. Ку вĕсене çĕнĕлле ĕçлеме çул уçса парать. Районти ертÿçисемпе больница администрацийĕ пурăнмалли çурт-йĕр ыйтăвне татса пама тăрăшаççĕ. Эпĕ кăçал ĕçе пуçăннă Наталья Немойкина çамрăк тухтăрпа тĕл пултăм. Вăл – кăнăна, сăмсапа пыра сиплет. Ун патĕнче чирлĕ çынларатчĕ. Тухтăр ăна тимлĕ пăхрĕ те пыра чÿхеме эмел илме рецепт çырса пачĕ, усăллă канашсем сĕнчĕ. Наталья Васильевна чирлĕ çынпа çепĕççĕн калаçрĕ, ăна лăплантарса малашне пыр шыççинчен мĕнле упранмаллине вĕрентрĕ.

Наталья Немойкина Патăрьел районĕнче çуралса ÿснĕ. Ял пурнăçне ача чухнех кăмăлланă. Тухтăр ĕçĕ çăмăл маррине малтанах ăнланнă, анчах ĕмĕтне пур пĕрех пурнăçланă. Паян вăл хăйне телейлĕ туять. Хĕрлĕ Чутай хĕрĕпе Татьяна Кочетковăпа аслă шкулта вĕреннĕ çулсенчех туслашнă. Вăл ăна Хĕрлĕ Чутай тăрăхне килме илĕртнĕ те иккен. Хĕр тантăшĕпе килĕшнĕ. Халĕ акă ялти тухтăр ĕçне кÿлĕннĕ. Пурăнмалли хваттер ыйтăвне те татса панă.

■ **Юлия МАРЕЕВА**

Биошырав

Шел те, этем витĕмĕ пысăк

Ăсчахсен ушкăнĕ иртнĕ çулла çут çанталăкăн республикăри уйрăмах сыхлакан 13 лаптăкĕн биотĕрлĕлĕхне тĕпченĕ. Ăна хÿтĕлессишĕн, малтан çитĕнмен ÿсен-тăранпа, чĕр чунпа пуянлатассишĕн мĕн-мĕн тумаллине палăртнă. Хăйĕн пĕтĕмлетĕвĕсене çĕнĕвĕсене ЧР Çут çанталăк ресурсĕсен тата экологи министерствине тăратнă. Биошырава еплерех тĕпленнипе ушкăн ертÿçи, Чăваш патшалăх ял хуçалăх академийĕн биологипе химин кафедрин доценчĕ, биологи ăслăлăхĕсен кандидачĕ Наталия МАРДАРЬЕВА паллаштарать.

– Тĕпчеве вĕçне çитерме министерство пире 350 пин тенкĕ уйăрма пăхнă, – терĕ Наталия Валерьевна. – Çĕртме уйăхĕнче Куславкка районĕнчи «Илет юхан шывĕн сылтăм çыранĕ» саккаслăхран ĕçе пуçăнтăмăр. Илет – Атăл леш енче. Мари Эл вăрманĕнчи çăл куçсенчен йăл илет те Атăлпа юпленет. Хăтлăха /148 гектар/ 2006 çулта сайра тĕл пулакан чĕр чуна, ÿсен-тăрана хÿтĕлеме, тĕпчеме йĕркеленĕ. Ăна «50 лет Октября» хуçалăхăн – 112, вăрман фончĕн 36 гектар лаптăкне панă. Илет тăрăхĕнче курăнкалакан шур хÿреллĕ тинĕс ăмăрт кайăкĕ /орлан-белохвост/, çавăн пекех пăра сăмса /кулик-сорока/, пĕчĕк шыв чĕкеçĕ /малая крачка/, сăрă тăмана /серая неясыть/, сенкер пулăç кайăк /обыкновенный зимородок/, хыркук /удод/, тăхран /черный дятел/, виç пÿрнеллĕ ула такка /трехпалый дятел/, пысăк шăлан кайăкĕ /серый сорокопут/, уй шăрчăк кайăкĕ /обыкновенный сверчок/ – патшалăх хÿтĕлекен объектсем.

– Республикăн Хĕрлĕ кĕнекине кĕртнĕскерсене вĕлерме, йăвисене тустарма юрамасть. Саккаслăх тата мĕнпе асра юлчĕ?

– Унта 79 тĕслĕ вĕсен кайăка шута илнĕ. Лаптăкăн хĕвел анăç енĕ Кубышев шыв управĕпе, çурçĕрпе хĕвел тухăç хĕрри Илетпе чикĕленеççĕ. Ăвăс, юман, çăка, вĕрене, йĕлме, хыр вăрманĕ çÿлте вĕçен, çĕрте çÿрен чĕрлĕхе ĕрчеме меллĕ. Ешĕллĕхре сайра тĕл пулакан курăк-чечеке те чылай асăрхарăмăр.

Кăлкан çеçен хирĕн лаптăкĕн саккаслăхĕ – Атăлăн сылтăм енче, Тĕрлемес ял тăрăхĕнче. Ăна та сайра тĕл пулакан чечек-курăка хÿтĕлеме, тĕпчеме 1996 çулта йĕркелемешкĕн йышăннă. Саккаслăха Сĕнтĕрвăрри вăрманлăхĕн – 25, «Волжский» хуçалăхăн 13,2 гектар çĕрне панă. Пирĕншĕн чи пĕлтерĕшли – федерацин Хĕрлĕ кĕнекине кĕртнĕ кăлкан /ковыль перистый/. Унпа пĕрлех хÿтĕлев объекчĕн йышĕнче – республикăн Хĕрлĕ кĕнекинчи куккук куççулĕ /ятрышник мясокрасный/, кăйкăр курăкĕ /горечавка крестообразная/, ахаль уртăш йывăççи /можжевельник обыкновенный/, хаяр ути /шалфей мутовчатый/, вăрман улмуççи /яблоня лесная/. Çурăм шăммисĕр чĕрлĕхрен махаон лĕпĕш йăхланать. Хăтлăх Атăлăн касăк-кĕсĕк те чакăл çыранĕнчен пуçланать. Çеçенлĕхре – ÿсен-тăранăн 174 тĕсĕ, 11 тĕрлĕ вĕçен кайăк, 21 йышши лĕпĕш, хыт хурт-кăпшанкăн 53 тĕсĕ.

– Уйрăмах сыхлакан лаптăксем çинчен калакан саккуна пăснă тĕслĕх куçа тăрăнмарĕ-и?

– Саккаслăхра сухалама, акма, хÿтĕлкун ÿсен-тăрана пĕтерекен кирек мĕнле ĕç тума юрамасть пулин те такам тăрăшсах хунав лартнă: 5-6 рет, 50 метр тăршшĕ йышăнаççĕ. Çитĕнсен курăкчечеке ÿсме кансĕрлесси куç кĕрет. Çынсем районтан Атăл урлă Илет саккаслăхне сахал каçнăран, çармăссем те нумай пынманран вăл вĕçен кайăккĕшĕкте, чĕр чунпа пуянрах.

– Çĕрпÿ районĕнчи «Çавра шурлăх кÿлли» çут çанталăк палăкĕ /5 гектар/ пирки çĕннине мĕн пĕлтеретĕр?

– Вăл Рынкă ял тăрăхĕнче. Тарăнăшĕ 1,2-2,6 метр. Мăн Çавал юхан шывĕн пĕр юппин тăршшĕнче пулса кайнă. Кÿлĕ таврашĕнче – хÿтĕлев лаптăкĕ /17,5 гектар/. Шывĕ çумăртан, юртан, çăл куçсенчен пухăнать. Çуркунне Мăн Çавал ейĕве кайсан кÿлле те хупăрлать. Шыв-шурлăх биогеоценозне, пултăх-йÿçлĕх кайăкĕ чĕп кăларакан вырăна упраса хăварас тĕллевпе 1981 çулта ăна патшалăх хÿттине илнĕ. Хÿтĕлев лаптăкĕ çырмаçатраллă, вар-масанлă. Çĕрпÿ кÿлинчен Çавра шурлăх кÿлли патне çитме 6 çухрăм. Унта карас, хура карас /линь/, кăртăш /ерш/ тытаççĕ, çулла сăрă чарлан апатланать.

Кÿлĕре, хÿтĕлев лаптăкĕнче 42 ушкăнри кĕпçе-туналлă, чĕлкĕмлĕ, тытăм-хулăнăшпе тĕрлĕ варăшлă ÿсен-тăранăн 100 тĕрлĕ тĕсне тупнă. Республикăн Хĕрлĕ кĕнекине кĕртнĕ ÿсен-тăранпа чĕр чунран – кăйкăр курăкĕ /горечавка крестообразная/, аир тĕслĕ /сарă/ касатик /касатик аировидный/, хурçă курăкĕ /стальник пашенный/, вăрман улмуççи /яблоня лесная/, пăра сăмса /кулик-сорока/, чăмăш /большая выпь/.

– Патăрьел ял тăрăхĕнчи паллă тепĕр кÿлле те тĕпченĕ. Вăл мĕнле?

– Этем хăй хыççăн унта вараласа хăварни сисĕнет. «Кÿлĕ» палăка 1981 çулта республика урлă çуркуннекĕркунне вĕççе иртекен шыв-шур кайăкĕ валли йĕркелеме йышăннă. Лаптăкри кĕпçе-туналлă, чĕлкĕмлĕ шыв-шур ÿсен-тăранăн 76 тĕсне тĕпченĕ. Кÿлĕ таврашĕнчи хÿтĕлев лаптăкĕ 62 гектар. Кукар тата Ункă юхан шывĕсем кÿлĕпе çыхăнаççĕ. Чăн та, ăна шывпа тултармаççĕ. Шая хăпартаканни – юрпа çумăр. Кÿлĕсен хÿтĕлев лаптăкĕнче вылăх таранать, Хĕрлĕ кĕнекене кĕртнĕ ÿсен-тăрана таптать.

– Эсир Йĕпреç вăрманлăхĕн Ирçе Çармăс уйрăмĕн Комсомольски районĕнчи юманлăхĕнче те пулнă. Мĕн калатăр?

– Вăл /356 гектар/ Хирти Выçли ялĕ çумĕнче, вĕренепе, çăкапа хутăш, 50-95 çулта. Унта ÿсен-тăранăн – 89, цикадăн – 14, хыт хурт-кăпшанкăн 46 тĕсĕ. Патшалăх юманлăха хÿтĕлесси çинчен тахçанах пĕлтернĕ. Çапах вăрманлăх ăна выльăхран сыхласа ĕлкĕреймест. Кĕтÿ вĕт хурт-кăпшанка таптаса пĕтерет.

– Пăрачкав енчи саккаслăхсем ыттинчен мĕнпе уйрăлса тăраççĕ?

– «Ендовский» çеçен хир тайлăмĕн биотĕрлĕхĕ ÿсен-тăранăн 200 тĕсĕпе тĕлĕнтерчĕ. Лаптăка /63 гектар/ сайра тĕл пулакан курăк-чечеке, чĕр чуна хÿтĕлес, упраса хăварас тĕллевпе 1996 çулта чикĕленĕ. Юнашарах – Никулино ялĕ, Зеленый Дол поселокĕ, «Никулинский» ЯХПК çĕрĕ, Киша юхан шывĕ /Сăр юппи/. Спирейăпа, хир чийипе хутăш çаран-тĕм ашкăрачĕ. Республикăн Хĕрлĕ кĕнекинчи 22 тĕрлĕ курăк-чечеке, Сервил севчукĕ текен ятлă эрешмене куртăмăр. Шел, çаранра вылăх çÿретĕ: ÿсен-тăрана, хурт-кăпшанка сиен кÿретчĕ. Саккаслăхăн хÿтĕлев йĕркине пăсас марччĕ.

«Мочкасинский» тата «Поменский» саккаслăхсенче ÿсен-тăранăн 160 тата 340, иккĕмĕшĕнче хыт хурт-кăпшанкăн – 70, цикадăн – 37, вĕçен кайăкăн – 20, лĕпĕшĕн 58 тĕсĕ. Ковырлово кÿллисемпе шурлăхĕсен çут çанталăк палăкĕ ÿсен-тăранăн 400 ытла тĕсĕпе, паха тирлĕ 5 чĕр чунпа, сăрă тăрнапа, ытти чĕр чунпа палăрса тăрать. Вĕсемпе танлаштарсан Красноармейски районĕнчи Кÿлхĕрри самай чухăнрах.

– Экспедицие камсене явăçтартăр?

– «Чăваш вăрманĕ» наци паркĕн, «Сăрçи» заповедникăн ăслăлăх сотрудникĕсене Маргарита Гафуровăна, Леонид Егорова, Валентина Подшивалинăна, çут çанталăкăн республикăри уйрăмах сыхлакан лаптăкĕсемпе объекчĕсен дирекцийĕн ертÿçине Владимир Яковлева.

– Министерствăна çитернĕ сĕнÿсенчен хăшне палăртас килет?

– Куславкка районĕнчи Журчиха юхан шывĕ çумĕнчи лаптăкра çут çанталăкăн уйрăмах сыхлакан çĕнĕ лаптăкне уйăрса кăларма сĕнтĕмĕр. Унта сайра тĕл пулакан ÿсен-тăран ÿснĕ. Ăна упраса хăвармалла.

■ **Юрий МИХАЙЛОВ** калаçнă

Рейтингра – виççĕмĕш

Чăваш Ен ведомствăсен хушшинчи электрон çыхăну тытăмĕнчи /ВХЭТ/ р-сведенисене тестлас ĕçе вĕçлесе пырать. Р-сведенисем – федераци влаç органĕсен регионсенчен халăха пулăшу кÿнĕ чухне ыйтса илекен кăтартусем.

Хальхи вăхăтра республикăра 24 сведенирен 23-шне тестланă /98%/. Ку кăтартупа Чăваш Ен регионсен, тестăн виççĕмĕш черетне лекнисен /пĕтĕмпе 40 регион/, рейтингĕнче 3-мĕш вырăнта. Р-сведенисене тĕрĕслес ĕçе чи малтан Карачай-Черкес Республики тата Курган облаçĕ вĕçленĕ.

Пирĕн республикăра р-сведенисен тестне 2013 çулхи юпа уйăхĕн 26-мĕшĕнче ирттерме пуçланă. Унта федераци тата регион, вырăнти хăй тытăмлăх органĕсем, социаллă хÿтлĕх уйрăмĕсем, халăха ĕçпе тивĕçтерекен центрсем хутшăнаççĕ. Хальхи вăхăтра ЧР Информаци политикипе массăллă коммуникацисен министерстви пурлăх РФ субъекчĕн патшалăх пурлăхĕ е муниципалитет пурлăхĕ пулнине ĕнентерекен кăтартусене /весене Росреестр ыйтать/ тĕрĕслет. Ку информацие вырăнти хăй тытăмлăх органĕсем параççĕ. Р-сведенисене тестлас ĕçе çак эрнере йăлтах вĕçлеме палăртаççĕ.

И.БЕЛОВА.

Çĕнĕ кĕпер – халăхшăн

Хĕрлĕ Чутай районĕнчи Аккасси ял тăрăхĕ халăха пăшăрхантаракан ыйтусене çийĕнчех татса парать. Ку тăрăхри ялсем çырма-çатраллă, шывшурлă вырăнсенче вырнаçнă. Ямаш ялĕнче пурăнакансене те çырма тепĕр енне кашни кун каçма çăмăлах пулман. Унччен кĕпер çĕрĕшĕнчех хăрушлăх та тухса тăнă. Халĕ ял тăрăхĕн пуçлăхĕ Игорь Герасимов халăхпа канашланă, çынсене кĕпере ниме мелĕпе тума сĕннĕ. Маттур арсен вырăнти влаç ертсе пынипе ĕçе пуçăннă. Хĕл кунĕсене пăхмасăрах Эдуард Порейкин йĕркелесе пынипе ял çынисем икĕ кун тăрăшса ĕçленĕ.

Ю.ПЕТРОВА.

Чăвашстат хыпарĕсем

Халăхăн укçа тупăшĕ
/2013 çулхи кăрлач-юпа уйăхĕсенче/

Малтан шутласа палăртнă тăрăх 2013 çулхи кăрлач-юпа уйăхĕсенче кашни çын пуçне тивекен укçа тупăшĕ пирĕн республикăра 14594 тенкĕпе танлашнă. Асăннă кăтарту иртнĕ çулхи çав тапхăртинчен 14 процент пысăкрах.

Халăхăн пĕр çын пуçне тивекен укçа тупăшĕ */уйăхра вăтамран/*

2013 çул

Чăннипе пур укçа тупăшĕ
/иртнĕ çулхи çав вăхăтринчен, процентпа/

Чăннипе пур укçа тупăшĕ /обязательнăй тÿлевсене кăларнă хыççăнхи тупăш, потребитель хакĕсен индексĕпе корреклиленĕскер/ 2013 çулхи кăрлач-юпа уйăхĕсенче пĕлтĕрхи çав вăхăтринчен 9 процент хăпарнă.

Малтанхи кăтартусем тăрăх 2013 çулхи кăрлач-юпа уйăхĕсенче республикăра пурăнакан кашни çыннăн укçа тупăшĕ 14594 тенкĕпе танлашнă е иртнĕ çулхи çав вăхăтринчен 14 процент ÿснĕ.

Обязательнăй тÿлевсене кăларнă хыççăн юлнă тата потребитель хакĕсен индексне кура коррекциленĕ чăн тупăш вара кăçалхи вунă уйăхра иртнĕ çулхи çав вăхăтринчен 8,9 процент хăпарнă, авăн уйăхĕнче иртнĕ çулхи асăннă тапхăрăн – 105,6, юпа уйăхĕнче пĕлтĕрхи çав вăхăтрин 108,9 процентне танлашнă.

Республикăра пурăнакансем укçа тупăшĕн пысăк пайне – 76,4 процентне потребитель тăкакĕсемпе пĕтереççĕ: тавар туянаççĕ, тĕрлĕ пулăшушăн, пурнăçлаттарнă ĕçсемшĕн /чикĕ леш енче банк карточкипе усă курса /тÿлеççĕ.

Обязательнăй тÿлевсене тата взноссене татмашкăн халăх укçин мĕн пур тупăшĕн – 8,2 процентне, граждансен счечĕсем çинчи вкладсен тупăшĕсен перекет пайне ÿстермешкĕн /чакармашкăн/, хаклă хутсем туянмашкăн, уйрăм предпринимательсен счечĕнчи нухрата пуянлатмашкăн, кредит парăмĕсене саплаштармашкăн, куçман пурлăх туянмашкăн, выльăх-чĕрлĕх тата кайăк-кĕшĕк сутăн илмешкĕн унăн 15,0 проценчĕ, ют çĕр-шыв валютине туянмашкăн 2 проценчĕ кайнă. Укçа тăкакĕ тупăшран 1,6 процент иртнĕ.

Чăваш Республикин ĕç тăвакан влаç органĕсен ертÿçисем 2014 çулхи кăрлач уйăхĕнче граждансене харпăр хăй ыйтăвĕсемпе ЙЫШĂНМАЛЛИ КУНСЕМ

13	С.В.МЕЛЬНИКОВ	Чăваш Республикин физкультура тата спорт министрĕ
20	М.В.ЯНКОВСКИЙ	Чăваш Республикин Министрсен Кабинечĕн Председателĕн çумĕ – транспорт тата çул-йĕр хуçалăхĕн министрĕ
27	А.Е.ЕГОРОВА	Чăваш Республикин конкурент политикин тата тарифсен енĕпе ĕçлекен патшалăх службин ертÿçи

Чăваш Республикин ĕç тăвакан влаç органĕсен ертÿçисем хăйсен компетенцине кура граждансене харпăр хăй ыйтăвĕсемпе Чăваш Республикин Пуçлăхĕн Администрацийĕн йышăну пÿлĕмĕнче 16 сехетрен пуçласа 18 сехетчен çак адреспа йышăнаççĕ: Шупашкар хули, Республика тÿремĕ, 2-мĕш çурт, 105-мĕш пÿлĕм.

Ыйтса пĕлмелли телефонсем: 62-34-53, 39-36-43.

Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕнче граждансене 2014 çулхи кăрлач уйăхĕнче харпăр хăй ыйтăвĕсемпе йышăнмалли КУНСЕМ
/Цифрăсемпе йышăну кунĕсене палăртнă/

16	Ю.А.ПОПОВ	Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн Председателĕ
14	А.П.КНЯЗЕВ	Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн Председателĕн çумĕ – налуксем Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн Бюджет, финанс тата енĕпе ĕçлекен комитечĕн председателĕ
09	О.В.МЕШКОВ	Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн Председателĕн çумĕ – Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн Экономика политики, агропромышленноç комплексĕ тата экологи енĕпе ĕçлекен комитечĕн председателĕ
28	П.С.КРАСНОВ	Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн Социаллă политика тата наци ыйтăвĕсемпе ĕçлекен комитечĕн председателĕ
21	Н.В.МАЛОВ	Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн Патшалăх строительстви, вырăнти хăй тытăмлăх, Регламент тата депутат этики енĕпе ĕçлекен комитечĕн председателĕ

Граждансене Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн йышăну пÿлĕмĕнче çак адреспа йышăнаççĕ: Шупашкар хули, Президент бульварĕ, 10 çурт, 3-мĕш пÿлĕм.

Йышăну вăхăчĕ: 10 сехетрен пуçласа 17 сехетчен. Ыйтса пĕлмелли телефон: 64-21-67.

Аван-и, тăванăм?

ЧĂВАШ ТĔНЧИ

Хушма кăларăм

Сăмах ăсти

Юррисене ял-йыш манмасть

Пултараллă ентешĕмĕн сăввисемпе хаçат вулаканĕсене паллаштарассăм килет

Эпĕ ас тăвассах Иван Самаркин сăвăçа, кулăпа питлев ăстине ял-йыш Михайлов Иванĕ тетчĕ. /Унăн ашшĕ «р» сасса калайманнипе хушамачĕпе ятне улăштарнă/. Вăрçă пуçланнă çулах вăл вилни пирки хут килнĕ. Арăмĕ, Ăнă ял хĕрĕ Плаки, упăшки çапăçура пуç хунине пĕлсен икĕ ывăлĕпе ашшĕ-амăшĕн килне таврăннă. Пĕр ывăлĕ салтакра вилнĕ, ăна ял масарне пытарнă. Халĕ Ăнăра çывăх тăванĕ юлман. Çавăнпа та пирĕн паттăр çинчен, икĕ-виçĕ сăввисĕр пуçне, пĕлекенех çук.

Вăрçăччен çамрăксем чассах кӳршĕ ялсене концертсемпе, спектакльсемпе çӳренĕ. Пĕррехинче вĕсем Кушкуй ялне çитсен «Коммунар» колхоз председателĕ Евдоким Гусаров /Йĕкĕт, Ултук/ хăй çинчен юптаруçă концертра тăрăхласа ан калатăр тесе ăна килне чĕнсе аванах хăналанă. Апла пулин те поэт çакăн пек паллă çын çинчен сăвă каламасăр чăтайман:

Журин Яковлич счетовод
Шут шăрçине хисеплет.
Председатель Гусаров
Аяк пĕрчине хисеплет.

/Гусаров пĕр колхозникăн аяк пĕрчине çапса хуçнă пулнă. Ахальтен мар пуль-ха та.../

Кушкуйĕнчи кăтрисем
Пурте Ултук ачисем...

– тесе вĕçленĕ сатирик. «Ултукран ялта нумай хĕрарăм ача çуратнă» тенине хам та илткеленĕ.

Тепрехинче Хухла Унтрейĕ ĕçрен килне таврăннă чух Альтуç патне ампар хыçĕнчен Якку кĕрсе кайнине курнă, çакăн пирки ялти каччăсене каласа панă. Лешсем унта чупса кайнă, Якку мачча çинче мунча милĕкĕпе хупланса выртнине курнă. Çавăн хыççăн сăвă çуралнă:

Улталаса каламастăп,
Якку тете, тупата,
Альтуç аппа вăл милкĕпе
Мĕнле кĕрĕ мунчана?
Якку выртать маччара;
Альтуç милки çап-çара!

Тепĕр хайлавра сăмах виçĕ юлташ пурăш вырăнне пысăк шурă кăмпана пăшалтан персе салатни çинчен пынă:

Иван, Пурхил, Прукуç;
Виçĕ çыннăн ултă куç!
Пурăш тесе кăмпана
Тĕшмĕртеймен куçĕсем...
Иван куçне шăлкаласа
Ларчĕ пурăш тĕллеме.
Пĕрре печĕ:
тӳнлеттерчĕ –
Пурăш вырăнтан сикмест.
Иккĕ печĕ: тӳслеттерчĕ –
Пурăш вырăнтах ларать.
Виççĕ печĕ:
кĕрслеттерчĕ –
Пурăш... чăл-пар!
саланать.
«Кăмпа-а-а-а!» – терĕ
Прукуç,
Виççĕшĕн вĕт – ултă
куç!..

Иван Павловичăн «Эп те тыр выраттăм...» юррине халĕ те ялта юрлаççĕ.

Кĕтӳç Мишка, патрак
Гришка,
Чухăн Ванька, средняк
Панька
Кĕчĕç колхоза.
Уй-хирĕсене,
çыранĕсене,
Лашисене, ĕнисене
Пачĕç колхоза.
Пурте пĕрле ĕçлес терĕç,
Кунне-çĕрне уйăрмарĕç
Ĕç вăхăтĕнче.
Ĕлĕк эп те тыр выраттăм,
Ылтăн кĕлтесем çыхаттăм
Пуян патĕнче.
Кун çути те
кăтартмастчĕç,
Хĕрарăма çĕр памастчĕç,
Хĕсĕкчĕ тĕнче.
Революци ирĕк пачĕ,
Капитала йăлт аркатрĕ
Тĕпĕ-йĕрĕпе.
Сухалать, кĕрлет ав
трактор,
Ĕç тăвать колхоз
«Прожектор»
Çĕньял хирĕнче.

■ **Николай РОЗОВ, тавра пĕлӳçĕ.**
Чĕмпĕр хули – Çĕньял, Теччĕ районĕ, Тутарстан

Хăш тымартан эпир тата ăçталла талпăнатпăр?

Раштав уйăхĕн 14-мĕшĕнче Мускав хулин Тĕп администраци округĕн ача-пăчан 140-мĕш вулавăшĕнче А.П.Леонтьевпа Н.И.Егоровăн «Откуда мы, куда идем?» кĕнекинче хускатнă çивĕч ыйтусемпе «çавра сĕтел» иртнĕ. Ăна Чăваш Республикин Раççей Федерацийĕн Президенчĕ çумĕнчи полномочиллĕ представительстви Мускаври чăваш офицерĕсен «Тăван çĕр-шыв ывăлĕсем» юлташлăхĕпе пĕрле йĕркеленĕ.

Хăнасемпе пухăннисене чи малтанах вулавăш ертӳçи Елена Ромодан саламланă тата ăнăçлă ĕçлемешкĕн ырă суннă. Мускав хулин ТАОн тĕп библиотека тытăмĕн генеральнăй директорĕ, чăвашсен паллă композиторĕн Филипп Лукинăн мăнукĕ Марианна Левитова палăртнă тăрăх – вулавăш залĕсенче кунашкал тĕл пулу малашне пĕрре кăна иртмĕ.

• *Марианна Левитова.*

Чăваш Республикин Раççей Федерацийĕн Президенчĕ çумĕнчи полномочиллĕ представителĕ Леонид Волков чăваш авторĕсен «Килĕштерсе ĕçлеме чĕнетпĕр», «Чăваш юмахĕсем», «Чăваш халăхĕн çутта кăларуçи И.Я.Яковлев», «Г.Айги. Сăвăсен пуххи» кĕнекисене библиотекăна асăнмалăх парнеленĕ. Марианна Левитова тата Елена Ромодан вулавăш фондне пуянлатнă хаклă произведенисемшĕн тав тунă.

«Çавра сĕтеле» Леонид Волков уçнă, вăлах ертсе пынă. «Манăн шухăшăмпа – паянхи тĕл-пулăва чăваш халăхĕн иртнĕ пурнăçĕпе, малашлăхĕпе, чăвашсен тата ытти халăхăн историйĕпе, хальхи шăпипе çыхăннă çивĕч ыйтусемпе, çавăн пекех вĕренӳпе, воспитани парассипе тата çутта кăларассипе чăннипех канăçсăрланакансем пухăннă. Халăхăн паянхи ăс-хакăлĕ пĕрешкел мар тăк тата унăн вăй-хăватне чăваш чĕлхи урлă кăна палăртма май килмесен – мĕн тумалла? Йăхташăмăрсен иртнĕ тапхăрти пурнăçĕпе малашлăхĕ, хăйĕн историллĕ йăх тымарĕ патне таврăнасси, чăваш чĕлхи, унăн пуянлăхĕ тата пĕлтерĕшĕ, иртнине чĕлхе урлă уçăмлатасси, этнос, нацилĕх, халăх кун-çулне хăй татса пани тата ытти пурне те интереслентерет», – палăртнă вăл.

«Çавра сĕтелĕн» модераторĕсем пулса кĕнеке авторĕсем – «Хыпар» хаçатăн тĕп редакторĕ, Раççей Федерацийĕн культурăн тава тивĕçлĕ ĕçченĕ Алексей Леонтьев тата филологи ăслăлăхĕсен докторĕ, тюрколог-лингвист, Чăваш патшалăх гуманитари ăслăлăхĕсен институчĕн чĕлхе вĕрентĕвĕн уйрăмĕн ăслăлăх тĕп сотрудникĕ, Чăваш Республикин наукăн тава тивĕçлĕ ĕçченĕ Николай Егоров профессор тухса калаçнă.

«Çавра сĕтеле» хутшăннисем хăнасен сăмахне итленĕ хыççăн хальхи Чăваш Ене халалланă курав фильмĕпе паллашнă, унтан кĕнекере хускатнă ыйтусене тĕплĕн сӳтсе явнă.

Дискуссие хутшăннисем этноса сыхласа хăвармашкăн кулленхи культура кирлĕлĕхĕ, халăх историйĕпе культурине тишкересси, вырăс халăх культурине реабилитацилесси, мĕн пур культура пултаруллă ĕçпе никĕсленни çинчен калаçнă. «Çавра сĕтелте» вăй илнĕ тĕп шухăш – тăван халăх культурине сыхласа хăварасси. Тĕрĕссипе, культура пултарулăх кăна мар, вăл – халăхăн пĕтĕмĕшле кун-çулĕ: хăйне еплерех тытни, пурнăç йăли-йĕрки, тĕрекĕ, шухăшлавĕ тата ытти те. Асăннă мероприяти 2014 çулта Раççейре Культура çулталăкĕ тесе палăртнă тапхăр умĕн иртнĕ май унта хускатнă ыйтусем татах та пĕлтерĕшлĕрех.

■ **Н.ВАСИЛЬЕВА**

• *Н.Егоров, Л.Волков, А.Леонтьев.*

Пурте чипер, илемлĕ, пултараллă...

Раççейри чăваш наци культура пĕрлешĕвĕсен ертӳçисем Хусанта пухăнса чăвашлăх ĕçĕнче çивĕч тăракан ыйтусене сӳтсе яврĕç. Вĕсенчен пĕри – йăхташсем йышлă пурăнакан регионсене чăвашла вĕренӳ кĕнекисемпе тата илемлĕ литературăпа тивĕçтересси. Тутарстанри, Эрĕнпур, Свердловск облаçĕсенчи йăхташăмăрсем тăван чĕлхепе вуласшăн, анчах юлашки çулсенче чăвашла кĕнекесем ку тăрăхсене питĕ сахал пыраççĕ. Тĕл пулăва хутшăннă ЧНК пĕрремĕш вице-президенчĕ В.Клементьев, А.Леонтьевпа К.Яковлев вице-президентсем çак ыйтăва Мăн Канаш ларăвĕнче пăхса тухассине пĕлтерчĕç.

Мероприяти тĕсăмĕ – Халăхсен туслăхĕн çуртĕнче иртнĕ VII «Тутарстан чăваш пики – 2013» илем тата пултарулăх конкурсĕ. Унта Тутар Республикинчи 11 район хĕрĕ тупăшрĕ. Çĕнтерӳçĕ «Раççей чăваш пики» конкурса хутшăнĕ.

Тутарстанра «Чăваш пики» проекта 2002 çулта йĕркеленĕ. «Общество ĕçне кӳлĕнсен организаци ĕçĕхĕлне аслă ӳсĕмрисем çеç хутшăннине асăрхарăм, – каласа кăтартрĕ конкурс директорĕ Светлана Чаркина. Çамрăксене мĕнле явăçтармалла-ха? Концертсемпе, спектакльсемпе илĕртеймĕн. Çав вăхăтра илем конкурсĕсем халăхра анлă сарăлнăччĕ, çавăн евĕрлĕ тупăшусем йĕркелес терĕмĕр. Проект хатĕрлерĕмĕр. Халĕ çирĕплетсех калама юрать: çамрăксем çак конкурса кăмăлласçĕ. Ялсенче хĕр ачасем пиллĕкмĕш класранах «Чăваш пикине» хутшăнма хатĕрленме пуçлаççĕ».

«Чăваш пики» илем конкурсĕ çеç мар, пултарулăх тупăшăвĕ те. Хĕрсем авалхи наци тумĕпе, хальхи вăхăтри кĕпепе паллаштараççĕ. Манăçа тухса пыракан апат-çимĕç хатĕрлеççĕ. Йĕркелӳçĕсем çапла майпа асанне-кукамайсен вăхăтĕнчи вăрттăнлăхсене хĕр пĕрчисем патне çитерме тăрăшаççĕ. «Чи пĕлтерĕшли акă мĕн: çакă пĕтĕмпех çамрăксене килĕшет. Вĕсем çултан çул ăсталăхне ӳстереççĕ, пултарулăхне аталантараççĕ», – тет Светлана Чаркина.

Мероприятие уçнă май конкурса хутшăнакансене /вĕсем 9-10 класра вĕренекенсем тата аслă шкулсен студенчĕсем/ Тутарстан халăхĕсен ассамблейин ĕçтăвком ертӳçи Н.Владимиров ырă сунчĕ. «Вун пĕрĕшĕ те питĕ чипер. Çак конкурса хутшăнниех вĕсем пурте çĕнтерӳçĕ пулнине çирĕплетет», – палăртрĕ вăл.

Хĕрсем чи малтан сцена çине наци тумĕпе тухрĕç, тăван чĕлхепе калаçрĕç. Унта жюри членĕсене хăйсем хатĕрленĕ апат-çимĕçе тутанса пăхма, хак пама сĕнчĕç. Пултарулăх ăмăртăвĕнче чăваш халăх, эстрада юррисене шăрантарчĕç, ташларĕç, сăвă каларĕç. Ăс-хакăл шайне тĕрĕсленĕ. Экзаменри пекех билет туртса тĕрлĕ ыйтăва хуравларĕç. Конкурс финалĕнче пикесем туй кĕпи тăхăнса тухрĕç. Залра ларакансене çакă уйрăмах килĕшрĕ.

Жюри пĕр саслăн Алексеев районĕн пики Мила Ильдуганова «Тутарстан чăваш пики – 2013» ята тивĕçлине пĕлтерчĕ. Чăваш пикине пуç кăшăлĕпе, ноутбукпа, ылтăнран тата хаклă чулсенчен хатĕрленĕ мăй çыххипе чысларĕç. Конкурса хутшăннă пĕр хĕр те парнесĕр юлмарĕ.

■ **И.ПЕТРОВА.**
Тутар Республики

Çамрăк усламçăсем канашланă

Стамбулра чӳкĕн 25-30-мĕшĕсенче Тĕрĕк тĕнчин çамрăк усламçисен пĕрремĕш аслă пухăвĕ иртнĕ. Ăна Пĕтĕм тĕнчери тĕрĕк çамрăкĕсен пĕрлешĕвĕн ертӳçи Екрем Абдулаев /Азербайджан/ йĕркеленĕ.

Пухăва 23 çĕр-шывран 200 ытла делегат хутшăннă. Голланди, Венгри, Болгари, Румыни, Косово, Кипр, Греци, Турци, Азербайджан, Кăркăсстан, Казахстан, Туркменистан, Афганистан, Иракпа Иран, Сири, Раççей /Тува, Пушкăрт, Тутар, Дагестан, Калмăк, Чăваш Ен, Мари Эл, Коми Республики, Омск облаçĕ/ çамрăкĕсем пухăннă. Чăваш Республикин делегачĕсем – Олег Цыпленков тата ЧПУ экономика факультечĕн 3-мĕш курс студентки Анастасия Кузнецова. Настьăна Шупашкарти Суту-илӳпе промышленноç палати янă.

Аслă пухура курултай йĕркелеме йышăннă, унăн Уставне хатĕрленĕ.

■ **Н.ПЛОТНИКОВ**

Аса илӳ

Савнă енĕм ĕмĕр асăмра

Тăвай сали /Янтиково, тутарсен «янтик» /тăвайкки/ сăмахĕнчен пулнă/ – халĕ район центрĕ – 1555 çулта пуçланса кайнă. Тăвай ту айĕнче ларать. Çуркунне, шалкăм çумăрсен вăхăтĕнче ăна шыв илнĕ. Пирĕн ял Сăхăтпуç Çăлпуç ялĕнчен уйрăлса тухнине палăртмалла. Çăлпуç ялĕ Тăвайĕнчен айлăмра, çырмара вырнаçнă. Çуркунне çынсене шыв илсе тертлентернĕ. Типĕ вырăн шыраса тарăн Сăхăт çырми урлă каçса Нишер кати енне куçнă. Ку тăрăхра йĕри-тавра çăлсем тапса тăраççĕ. Шывĕ таса, сивĕ. Сăхăт çырми Пуянкас вăрманĕнчен тытăнать те хальхи Сăхăтпуç ялĕ çумĕпе Тушкил еннелле тăсăлать. Шывĕ Кĕтнепе пĕрлешсе Сĕвене юхса кĕрет. Çырма хĕррисем чăнкă, хĕрлĕ тăмлă, ăшăх, сарлака мар. «Чăх та ишсе каçĕ», – теççĕ ун пирки хăшĕсем. Аслатиллĕ çумăрлă вăхăтра шыв вăйлă пăтранса юхать.

Тăвайĕнчен килекен чул сарнă аслă çул йывăç кĕпер урлă каçса Сăхăтпуçне çитнĕ. Йывăç кĕпер урлă тракторсем каçма пултарнă. Ăна хывнă чухне Тимофей Акимов свай айне пулса сарăмсăр вилнĕ. Василий Шашков, Николай Дмитриев, Виктор Родионов, Георгий Данилов платниксем те çак ĕçе хутшăннă.

2000 çулсенче çĕнĕ асфальт çул сарсан киввине пăрахăçланă, кĕпер ишĕлсе юхăннă. Çул çине сарнă чулсене çынсем киле валли чакаласа кăларнă, çурт никĕсне хума усă курнă. Сăхăтпуç таврашĕнчи çĕрсем тăмлă, пĕр кĕреçе чавсанах хĕрлĕ тăм тухать. Таврара çырма-çатра нумай. Пин-пин çул каялла кунта тискер кайăк пайтах пурăннă. Тавра пĕлӳçĕсем мамонт шăмми те тупнă.

Сăхăтпуç ялне икке пайлама пулать. Пĕри – Микки сăрчĕ, тепри – Малтикас урамĕ. Вĕсене Нишер шывĕ уйăрать. Микки сăрчĕ енчи урамсенче çăлсем тарăнах мар. Çӳлтикасри Шӳреке Никанурĕн çурчĕ умĕнче тем чухлĕ чавсан та шыв тĕлне çитеймĕн. Ăна тутарсене тара тытса алттарнă. Кайран хупланă. Кутăркасри Геннадий Храмов çурчĕпе юнашарах, Упашкан чăнкă çырми хĕрринчи /çӳллĕшĕ 20 метртан ытла пулас/, тарасаран ӳпĕнсех шыв ăсса илме пулать. Апла шыв çĕр айĕнче пĕр пек тапмасть. 2012 çулхи çуркунне ялти нӳхрепсенче шыв тулли тăнă. Кун пекки унччен нихăçан та пулман.

Çăлпуçсем Нишер çырмин çӳл енче ял пуçласа янă, Пионер ят панă. Кунта вĕсен масар та пулнă. Каярахпа ялтан аялараххи пĕчĕк вăрман урлă тепĕр ял никĕсленĕ. Ăна Красный Октябрь тенĕ. Революци çынсен шăпине палăрмаллах улăштарнă. Выселкăран, Пионертан çынсем майĕпен аялти яла куçнă. Çапла вара Сăхăтпуç пулса кайнă. Истори ăна Катек чăваш никĕсленине ĕнентерет. Ун пирки шкул музейĕнче вуласа пĕлме пулать. Сăхăтпуççем вилнĕ çынна малтан Тушкил ял масарне пытарнă. Каярахпа, Нишерпе Сăхăт шывĕсем пĕрлешнĕ тĕлте, шыв арманĕнчен çӳлерех сăрт хĕрринче çăва уçнă. Тем сăлтавпа ăна хупса çырма урлă тепĕр масар тунă. Хальхи масар – ял çывăхĕнчех.

Малтанхи шкул Кутăркас урамĕнчи тарăн Тетте çырми хĕрринче ларнă. Вăл кивелнĕ пулин те ял-йыш ăна çĕнĕ шкул тенĕ. Халĕ вăл çук ĕнтĕ. Çӳлтикасри икĕ хутлă кирпĕч шкулта вĕренеççĕ. Анчах вăл ачасем сахалтан тулли хăватпа ĕçлеймест. Вĕренекенсене Тушкиле ятарлă автобуспа илсе çӳреççĕ. Кутăркасри кивĕ, йывăç клубра Тушкил çынни Виктор Григорьев 5 пуспа кино кăтартатчĕ. Çулла – мотоциклпа, хĕлле лашапа çӳретчĕ вăл. Ял клубне 1963 çулта кирпĕчрен купаланă. Унăн умĕнче палăк салтак тăрать. Халĕ клуба пăснă, кăшкарĕ кăна юлнă. Анатолий Данилов трактор паркĕнчи генератортан каçпа вун пĕр сехетчен яла çутă парса тăнă. Çынсем краççын лампипе усă курнă. Краççына Нишер çырминче тимĕрçĕ лаççи пулнă вырăнта цистернăра упранă, кранне çăраççипе питĕрсе илнĕ. Ăна Мария тата Дина Головина сутуçăсем ял çыннисене сутнă. Пĕрремĕш лавкка йывăçран, пĕчĕкскер пулнă. Халĕ унăн вырăнĕ те паллă мар. Ялти фермăсене, трактор паркĕпе армана, хăма çуракан цеха тахçанах пăснă. Хуçалăх та юхăннă.

Мăн асаттене Чăрсăр Васлейĕ тесе чĕннĕ. Пĕлĕшсем ун çумне çак ята вăйлăран, усалран, çапăçма килĕштернĕрен «çыпăçтарнă». Çакăн йышшисен çурчĕ умне хура юпа лартнă теççĕ. Сăхăтпуç ялĕн укăлчинче те хура юпа пулни пирки калаççĕ. «Кунта усал çынсем пурăнаççĕ, çĕр выртма юлма юрамасть. Сыхлан!» – тенине пĕлтернĕ. Апла пулин те кил хуçисем хапхана çăрапа питĕрмен, урлă патак хурса хăварнипех çырлахнă. Пĕр-пĕрин япалине вăрламан, пĕр-пĕрне шаннă, эртелпе кал-кал ĕçленĕ. Йывăр, çитмен пурнăç çынсене ушкăна чăмăртанă.

Асатте, Даниил /Тальне/, 30-мĕш çулсенче утарта хуралçăра тăнă чухне пуçпа аптăраса сасартăк вилнĕ. Асанне, Анастасия Макаровна, Çĕнĕ Пуянкас ялĕнчен тухнă. Вăл иккĕ качча кайнă. Малтанхи упăшки питĕ кăра чунлă, усал пулнă, ним маршăн хĕнеме пултарнă. Чире кайса çамрăклах çĕре кĕнĕ. Асаннен унран Тарьепе Николай юлнă. Тарье Тушкилте пурăннă. Николай Тутарстанри Зеленодольск районĕнчи пĕр ялта кĕтес çавăрнă. Вĕсен шăпи пирки тĕплĕн пĕлместĕп.

Атте хыççăнхи, Николай, Венгрире халăх пăлхавĕ вăхăтĕнче çар тивĕçне пурнăçласа пуç хунă. Çар комиссариатĕнчен «персе вĕлернĕ» тесе пĕлтернĕ. Чысласа пытарнă самантра ӳкернĕ виçĕ сăн ӳкерчĕк сыхланса юлнă. Вил тăпри вырăнĕ паллă мар. Николая кăшт маларах яла вунă кунлăха канма янă. Вăхăчĕ тухсан вăл каялла каясшăн пулман. Çемьене намăс кăтартасран тата тĕрмене тытса хупасран шикленсе хайхискере улталаса ăсатнă. Эрех ĕçтерсе ӳсĕртнĕскере лаша урапи çине хунă, алли-урине çыхнă. Вунă çухрăмри Вăрмара илсе кайнă. Урăлсан татăлса йĕнине атте час-часах аса илетчĕ. Хăйĕн те куççулĕ тухатчĕ. «Вилессе чунĕ сиснĕ ахăр», – тетчĕ. Çын чунĕ инкеке туять иккен. Ун хыççăнхи, Анатолий, 1961 çулта Украинăна тухса кайнă. Унтах çĕре кĕнĕ. Çемйи халĕ те унтах пурăнать. Вĕсене эпĕ икĕ çул ширанă хыççăн тупрăм. Çыру çӳрететпĕр. Пĕр-пĕрне сăн ӳкерчĕк тăрăх çеç пĕлетпĕр.

Анне, Ольга Васильевна Васильева, Сăхăтпуçĕнчен сакăр çухрăмри Çĕнĕ Пуянкас ялĕнче Турат йăхĕнче 1925 çулта çуралнă. Вăл ашшĕнчен çамрăклах тăлăха юлнă. Амăшне 1936 çулта колхоз уйĕнчен кĕсйине тырă чиксе килнĕшĕн тĕрмене хупнă, унтах вилнĕ. Аннене килĕшме килсен арки çине кушак пырса ларнă иккен. «Нумай ача çуратаканскер пулать», – тенĕ Наçтаç асанне. Чăн та, вунă ачана кун çути кăтартнă вăл, амăшĕ-героиня ята тивĕçнĕ.

Аттене 1941 çулта ялти çамрăксемпе пĕрле Сучан-Владивосток енчи шахтăна çĕр кăмрăкĕ кăларма янă. Нумайăшĕ унтах вилнĕ. Атте тата Георгий Кошкин-Данилов çичĕ çултан тин яла ӳпке чирĕпе чирлесе килнĕ. «Киле кĕтĕм те – атте йывăç кашăкпа йывăç чашăкран яшка сыпса ларать. Хăлхи витĕрех марччĕ. «Ăçта сан ывăлу Иван?!» – тесе кăшкăратăп. «Э-э? Э-э, пĕлместĕп, пĕтрĕ пуль, хыпар та çук, çухалчĕ», – хуравлать мана. Хăй каллех яшкине сыпать. Ăçта васканă-ши? «Ара, эпĕ ку, сан ывăлу Иван!» – тетĕп ярт тăрса, хулĕнчен тĕкетĕп. Куçĕсене мĕлтлеттерет, чăл-чал пăхкалать, аран палласа илчĕ, йĕрсе ячĕ. Хам та йĕтĕм унпа пĕрле...» – аса илетчĕ атте.

Шахтăра ĕçленĕ, çимелли çитмен. Пĕррехинче çамрăксем ушкăнпа тайгана кедр мăйăрĕ пуçтарма кайнă. Ăна пасарта сутса çăкăр туяннă. Çанталăк самай сивĕтнĕ, кĕр енне кайнă. Пĕри, ывăнса çитнĕскер, тунката çине канма ларса юлнă. Кайран шăнса вилнĕскере тупнă. Тепрехинче вĕсем аташса кайса сĕм çĕрле салтаксем сыхлакан складсем патне пырса тухнă. «Стой, стрелять буду!» – кăшкăрнă хуралçă. Ачасем чăл-пар саланнă. Салтак автоматран пенĕ. Пĕр пульли аттен карттусне шăтарса тухнă, тăнлав çумĕнчи ӳтне чĕрсе илнĕ, тепри ывăç тупанне сăтăрса иртнĕ, виççĕмĕшĕ сылтăм кăкăр витĕр тухса çурăм тирĕ айĕнче чарăннă. Çамрăк тăнсăр пулса ӳкнĕ. Тăна кĕрсен çырмана шуса çитнĕ, шыв ĕçнĕ. Пульницăра чылайччен сипленнĕ. Нумай çул иртсен аттен çурăм тирĕ айĕнчи пуля хăй йывăрăшне пула майĕпен палăрмаллах анчĕ. Пĕчĕк мăкăль палăрса тăратчĕ.

Тепрехинче атте çăкăр черетĕнче тăнă. Вĕсене пĕр хутчен уйăхлăх талон панă. Ача йĕнине илтнĕ. Атте ăна шеллесе хăйĕн талонне панă. «Мана аса илет-ши хăть?» – тетчĕ вăл çав саманта аса илсе. – Лайăххи ырăпа çаврăнса çитет». Çакă пирĕншĕн тĕслĕх вырăннех пулнă. Ун чухне вăл выçăпа нуша тӳснине кам ăнланнă?

Вăрçă пĕтсен те вĕсене киле яман-ха. «Чукун çул хĕрринче ӳснĕ курăка çавапа çултаратчĕç, – аса илетчĕ. – Салтаксем вакунран çăкăр, консерва тата ытти çимĕç пăрахса паратчĕç. Савăнаттăмăрччĕ», – аса илетчĕ атте. Пĕррехинче вăл курăк ăшĕнче парашютпа пăрахса хăварнă радиоаппаратура тупнă. Ку тăшмансен аякран пĕлтерсе тăмалли хатĕр пулнă. Уншăн аттене «За отвагу» медаль пама йышăннă. Тĕрмере ларакансем аттене хăратса çĕр айĕпе чавса тунă шăтăкран склада вăрлама кĕртнĕ. Çавăншăн хăйне те хупса хумалла тунă. Унта нумай тытман ăна. Шахтăра ĕçлекен çитменрен кăларнă. Аттене чи тарăн вырăна янă. Çĕр ишĕлсе аннă. Çăлавçăсем çитиччен ушкăн виçĕ кун тĕттĕмре ларнă. Хăшĕ-пĕри ухмаха та тухнă иккен. Чăтайман этем...

Атте çар прокурорĕн ывăлне упа çăварĕнчен çăлнă. Утамана пуртăпа çапса вĕлерме ĕлкĕрнĕ. Çакăншăн прокурор тăрăшнипе аттене «статьясенчен» хăтарнă.

Алли питĕ ăстаччĕ. Ун пек чаплă тир тăвакан ялта пулман пулĕ. Тĕрлĕ çĕçĕ ăсталатчĕ. Хулăн пралукран ăлă вăйĕпе пружина явмалли механизм шухăшласа кăларнăччĕ. Урама ачасем валли тăваттăн ларса çаврăнмалли карусель лартнăччĕ. Çава туптатчĕ. «Çăпата хуçма хăнăхтармаллаччĕ те сана. Юрĕ ĕнтĕ, сирĕн ĕмĕрте кирлĕ пулмĕ», – тенĕччĕ пĕррехинче. Пăчкă хăйрама вĕрентнĕччĕ. Пире аттепе анне пĕчĕкрен ĕçе хăнăхтарса ӳстернĕ.

Анне краççын лампи умĕнче куçне хĕсе-хĕсе пире кĕнеке вуласа паратчĕ. Хурлăхлă вырăнсенче йĕретчĕ. Хăш чухне итлесе ларнă вăхăтрах çывăрса каяттăмăр. Вăл çип арланине сăнаса ларма юрататтăм. Хăй çиес апата пире панине те ас тăватăп. Пир тĕртекен стан хушшинче ларни халĕ те куç умĕнчех. Вăл тарасаран шыв ăсса килсен витрене тайăнтарса хĕрринчен шыв ĕçеттĕм. Ĕне сунă чухне сĕт чăрлатса витрене çапăннине епле манăн? Аннене кĕтсе чӳрече умĕнче тăнă самантсем те асрах. Юптарусене пăхмасăр калатчĕ. Çичĕ класс кăна вĕреннĕ вăл. Ăсра вăйлă шутлатчĕ. Çын нуши – унăн инкекĕччĕ. Хăть кама та пулăшма хатĕрччĕ.

...Пирĕн йăх йышлă, çынсен шучĕ виç çĕртен иртет. Вĕсем пурте тĕрлĕ шăпаллă.

■ **Лаврентий ДАНИЛОВ.**
Чĕмпĕр хули

Кăларăма Валентина БАГАДЕРОВА хатĕрленĕ.

ТАМАША

питлев

• Ыйтăр — хуравлатпăр

Пĕрлешӳллĕ хуçалăх арканса кайсан ун вырăнне тулли мар яваплă «Элла-Агро» ятлă юлташлăх йĕркелерĕç. Ятне улăштарнă пулин те ĕç-пуç темшĕн майлашăнса каймарĕ...

Карачăм Кавĕрли.
Тутарстан.

Сирĕн пуçлăхсем ĕлĕкхи йăласене пăхăнса пурăнаççĕ курăнать. Сăмахран: ача-пăча час-часах чирлесен унăн ятне улăштарнă. Çапла вара Пурис наччасрах – Упа, Наçтаç Чĕкеç пулса тăнă. «Малалла» хуçалăх каялла кайма тытăнсан, курсах тăр, «Парнас» е «Лига-тура» ят илеççĕ. Шел, ял çыннисем вĕсене ăнлансах каймаççĕ. «Элла-Агро» сăмах пĕлтерĕшне ăнкарма тытăнсан е ăна пĕр такăнмасăр калама вĕренсен ĕç-пуç йĕркеленме тивĕç.

* * *

Тĕп хулари «Белка» лавккара пысăк пахалăхлă «От Машули» сĕт туянтăм. Ара, сутуçăсем каçса кайсах мухтаççĕ те – чăтса тăраймарăм. Ăна Д. районĕнчен кӳрсе килнĕ имĕш. «Сунă вăхăтра чĕлхесĕр януарсене илемлĕ кĕвĕ итлеттереççĕ, çавăнпа ĕнесем сĕт те лайăх антараççĕ, унта çу виçи те ӳсет», – тесе сĕнчĕç.

Киле çитрĕм те – сĕчĕ... йӳççех кайнă иккен. Кӳршĕсем те çапла пăшăрханса пĕлтерчĕç.

Г.ИЛЬИНА.
Шупашкар хули.

«Тĕнчере – тĕрлĕрен кĕнчеле» теççĕ халăхра. Ĕнепе ĕне те пĕр мар çав. Пĕрне чăваш юрри, теприне – кутăнскере – арăш-пирĕш кĕвĕ /ăна итлесе çамрăксем упăтелле ташлаççĕ/ кăмăла каять. Д. ĕнисене кĕвĕ килĕшмен пулас, çавăнпа вĕсем пире йӳçнĕ сĕтпе «хăналаççĕ».

йĕплĕ сăмах

• Кĕске кулăшсем

Ĕнентереççĕ

– Этем упăтеренех пулса кайнă – хăть те тем калăр эсир, – тет пĕри сенкер экран сӳннĕ хыççăн.

– Теприсем вара урăхларах ăнлантараççĕ.

– Паллă юрăçсем сцена çинче епле авкаланнине, курнăçланнине хăвах пăхса лартăн вĕт. Тата мĕнле ĕнентерес сана?

Тепĕр çын ячĕпе

Хĕр пуп патне пынă.

– Урăх çын ячĕпе кĕлĕ вуласан, йăлăнсан çак сăмах хăвăртах пурнăçа кĕрет теççĕ. Çапла калани тĕрĕсе килет-ши?

– Çапла, хĕрĕм. Кам ячĕпе кĕл тăвасшăн эсĕ?

– Аннешĕн. «Ун валли часрах лайăх кĕрӳ ярса патăрччĕ» тесе йăлăнас килет.

Ӳпкелешӳ

Хупахра.

– Мĕнле аш ку, шăммипе тирĕ кăна! – ӳпкелешет апат çиме пынă арçын.

– Сана мĕн, тĕкĕ кирлĕ-им? – тĕлĕнсе ыйтать хупах хуçи.

Иккĕленме кирлĕ мар!

Пĕр хĕрарăм тухтăр патне пынă та ыйту парать:

– Пĕрмай иккĕленсе пурăнатăп – ăсран тайăлман-ши эпĕ?

Лешĕ темиçе ыйту парать те пĕтĕмлетӳ тăвать:

– Иккĕленме кирлĕ мар, эсир чăнах та ăсран тайăлсах кайнă.

Яланхи пекех

Калта Мишши Макар Хĕветĕрĕпе калаçса тăрать:

– Хунямапа курнăçни яланах шахмат вăййине аса илтерет.

– Тĕлĕнмелле! Эпĕ кунта нимĕнле çыхăну та курмастăп.

– Ара, пирĕн калаçу кашнинчех «матпа» вĕçленет вĕт. Ăнланмалла каласан – намăс сăмахпа. Çавна та чухламастăн, айванскер!

кулăш

Сăмах — çерçи мар е саваламан йĕркесем

Юлашки çулсенче эпĕ пĕччен мар – икĕ качака, тăватă чăхпа пĕр автан тата вун пилĕк сотка çĕр пур.

/Калаçуран/

* * *

Ăслă çак шухăш пурнăçа кĕтĕр тесен эпĕ виçĕ аллăма та çĕклеме хатĕр!

/Пухура каланă сăмах/

* * *

Тĕнчепе çывăхрах паллашас тĕллевпе пирĕн чĕвен тăрса çӳллĕ карта урлă пăхас пулать.

/Пуçлăх сĕтел шаккасах вăрçнă вăхăтра ăс вĕрентнинчен/

* * *

Эпир хăрушă та яка ту çинчен ярăнса анассине чарса лартмалли йышăну тума йышăнтăмăр.

/Хула влаçĕсем ăнлантарса çырнинчен/

* * *

Эпĕ нимĕçле ăнлансах каймастăп, анчах пур пĕрех /мĕн тăвăн/ калаçма тивет.

/Калаçуран/

* * *

Ĕçе илнĕ чухне шульăксене мар, таса чунлă çынсене суйлăр, вĕсем сахалрах вăрлаççĕ.

/Кадрсен пайĕнче ĕçлекенсене вĕрентнинчен/

* * *

Пирĕн икĕ мулкача хăваласа виççĕшне те тытма тăрăшмалла.

/Хуçалăх ертӳçин сăмахĕнчен/

* * *

Пĕлтĕрсенче эпĕ сăвă çыраттăм, халĕ – вĕсене пичетлеме килĕшменрен – çăхав çине куçрăм. Çавăнпа ахаль лармастăп, кунсерен ĕçлĕ.

/Ăнман поэт пухура каланинчен/

Геннадий ФЕДОТОВ хатĕрленĕ.

Журналист блокнотĕнчен

Халăх йăлине пăсатăн – шар куратăн

Кама мĕнле те – мана чăваш ялĕ хăйне евĕрлĕхĕпе, хăйне манерлĕхĕпе тĕлĕнтерме пăрахмасть. Маларах вулаканăмăра Вăрнар районĕнчи Кăмпалсем паянхи кунччен юсман пĕçерни пирки çырса кăтартнăччĕ. Паян вара – асăннă тăрăхри Кивьялсем пирки сăмахăм. Вĕсем ĕлĕкхи йăла-йĕркене тытса пыраççĕ. Кĕрхи ĕçсене вĕçленĕ хыççăн кĕрхи пăтă çиеççĕ. Çу уйăхĕн варринче çумăр чӳкĕ ирттереççĕ.

Услапа вулавăш «хуçи» Альбина Алексеева кун пирки каласа пама ялти сумлă ватăсене ятарласа пухнă. Геннадий Сорокин, Зоя Борисова, Зинаида Абакумова, Лидия Кошкина, Ольга Сорокина мана хапăл кĕтсе илчĕç. Темиçе çул каялла вара вĕсем хăйсен йăли-йĕрки пирки И.Я.Яковлев ячĕллĕ педуниверситет студенчĕсене пĕлтернĕ-мĕн. Малтанах Альбина Алексеева Кивьялпа кĕскен паллаштарчĕ. 1700 çулсенче йĕркеленнĕ вăл. 70 киллĕ ялта паян 169 çын пурăнать. 12 çурт пушă ларать. 1793 çулта вут-кăвар чылай çемьене шар кăтартнă. 1857 çулта каллех пушар тухнă. Тепĕр 15 çултан Кивьялта ĕнтĕ виççĕмĕш хут «хĕрлĕ автан» ташланă. Кун хыççăн вара хăшĕ-пĕри Хăмăша /кӳршĕ яла/ пурăнма куçнă. Хресченсем Аслă чӳк, Уй чӳкĕ, Çумăр чӳкĕ ирттернĕ.

Кăпăш йăва – тĕп çиме

«Çуллахи Микулаччен /çу уйăхĕн 22-мĕшĕччен е вăл иртсессĕн/ ял уявĕ йĕркелетпĕр. Хушăран ăна эпир Чӳк ĕçки те, халăх сăри те, Чӳклеме те тетпĕр. Пĕлтерĕшлĕ çак йăла-йĕркене шăмат кун ирттерме тăрăшатпăр. Ăна виçĕ кил /черетпе тăватпăр/ йĕркелесе ертсе пырать. Малтанах вĕсем чӳк ĕçки пулать тесе пурне те пĕлтерсе тухаççĕ, сăра вĕретеççĕ. Унтан ял тăрăх кĕрпе, çăмарта, çăнăх, çу, хăмла, салат, сахăр, вутă пухаççĕ. Вара виçĕ килте кăпăшка йăва /пончик евĕр/ пĕçереççĕ. Ĕлĕк ăна юсман тенĕ. Маларах ăна тутлă чустаранах янтăланă. Халĕ йӳçĕтсех хатĕрлетпĕр. Çатма çинче тип çу ярса ăшалатпăр. Çаврака вăл, варринче шăтăк пур. Эпир йăвана Кăмпалсем пек сахăр шерпетĕнче сиктерсе аппаланмастпăр. Капла та тутлă. Авал вăл пĕчĕкрех пулнă. Каярах, кил хуçи хĕрарăмĕсем пĕçерме меллĕрех пултăр тесе, пысăклатса пынă ăна», – пĕлтерет Геннадий Германович. Ватăсем каланă тăрăх – ял ĕçки валли хуранта тĕрлĕ кĕрперен ятарлă пăтă янтăлаççĕ. Унта пĕçернĕ çăмарта тураса яраççĕ, çиелте çу куçĕ тăваççĕ. Кăпăшка йăвине /юсманне/ нумай хатĕрлеççĕ. Чӳк ирттернĕ кунхине çисе ярайманнине Кивьялсем тепĕр кунне касу янă чухне ас тивеççĕ, ачапчана хăналаççĕ.

«Малтанах юсман пĕçернĕ киле кĕрсе çурта çутса кĕлĕ ирттеретпĕр. Унтан ял варринчи чӳк ирттермелли вырăна пухăнатпăр. Ĕлĕк унта хурал пӳрчĕ пулнă. Халĕ çурчĕ çук ĕнтĕ. Вăл вырăна эпир карта тытнă, йывăç лартнă. Ялти йĕкĕтсене те çара çав вырăнтан ăсататпăр. Чӳк ĕçки ирттернĕ чухне унта пысăк сĕтел, саксем лартатпăр. Ятарласа пĕçернĕ çимĕçе ас тивиччен çурхи ĕçсене чипер вĕçлеме пулăшнăшăн турра тав тăватпăр. Илья Пророкран çуллахи ăшă çумăр ыйтатпăр. Тухăçлă тыр-пул ӳстерме пулăшма тархаслатпăр. «Çил-тăвăлтан, вутран, шывран, типшартан сыхла»,– тетпĕр.

«Эй! Аслă турăçăм!
Пар-ха пире ăшă çумăр.
Уйра-хирте тулăх пултăр,
Çил-тăвăл ан тухтăр.
Уй-хирти тырă вăхăтра
шăтса тухтăр,
Сĕтел тулли çăкăр-тăвар
пултăр.
Ял-йышра шăплăх пултăр,
Килте ача-пăча, çемье
сывлăхлă пултăр,
Пурне те вутран-шывран
сыхламалла пултăр.
Эй! Аслă турăçăм!

Пар-ха пире ăшă çумăр», – çак кĕлĕ сăмахĕсене Геннадий Германович чӳке хутшăнакан кашни çыннах çырса парать. Йăва, пăтă çинĕ, сăра ĕçнĕ хыççăн каллех турăран çумăр ыйтатпăр. Унтан вутă çĕклемĕ, апат-çимĕç, сăра илетпĕр те Пуленке вăрманне çул тытатпăр. Унта Кĕтерин кинемей вилнĕ вырăна каятпăр. Вăл ыйткалакан карчăк пулнă. Ватă пĕр вăхăт хурал пӳртĕнче те пурăннă теççĕ. Ял çыннисем ăна хăваламан. Шеллесе апат та леççе панă. Каççерен унăн халапĕсене итлеме хурал пӳртне пухăннă. Çуллахи пĕр ир Кĕтерин Пуленке катинче пурнăçран уйрăлнă. Ял çыннисем ăна çавăнтах тирпейлесе пытарнă. Кĕтерин вĕсене «тав тунă»: пытарнă вăхăтра тыр-пул ăнăçлă пуласса систерсе çумăр çума пуçланă. Каярах ялти ватăсем вил тăпри патне çӳреме тытăннă. Вăт эпир те Кĕтерин килемуран /кинемее çапла калаççĕ. **Авт./** çумăр ыйтатпăр. «Сан патна тулăх апатпа килтĕмĕр, пире те çавăн пек тулăхлăх пар»,– тетпĕр. Йăла-йĕркене туса ирттерме «хура чатăр» ан кансĕрлетĕр тесе кăвайт чĕртетпĕр. Каялла килнĕ чухне вара купăс каласа юрлатпăр, ташлатпăр»,– каласа парать Зоя Васильевна.

«Кунпа кăна ĕç вĕçленмест-ха, – калаçăва хутшăнчĕ Зинаида Абакумова, – тепĕр кунне ирхине ĕçме-çиме /пăтă, юсман, çăмарта, сăра/ илетпĕр те Элменкасси чиккине каятпăр. Илле Пророкран каллех: «Çумăр парсам», – тесе ыйтатпăр. «Кайăккĕшĕк те çитĕр», – тесе çимĕçе çав вырăна лартса хăваратпăр. Çу каçиччен вара текех чӳк тавраш йĕркелеместпĕр. Чӳк ирттернĕ кун е тепĕр кунне яланах çумăр çăвать. «Вырăнлă пулнă», – теççĕ вара шур сухалсемпе кинемейсем. Пуленке вăрманĕнчен çумăр витĕр таврăнни те пĕрре кăна пулман. Çу уйăхĕн вĕçĕнче, çĕртме уйăхĕн пуçламăшĕнче çумăр чашлаттарнăран пирĕн ялсем яланах купăста ытларах лартаççĕ. Ăнса пулать!»

«Çынна усал тумастпăр, хамăр куç хупиччен çак йăлана пăрахмастпăр. Пирĕнтен тухнă йăла мар, пирĕнпе ан вĕçлентĕр», – терĕç вулавăша пухăннă ватăсем. Пĕрре, чăн та, черет икĕ карчăк – Ульянпа Элюк – патне çитсен ялта чӳк ĕçки ирттермен. Кĕçех кинемейсен аллисем шыçăннă-мĕн, пӳрнисем татăлас патнех çитнĕ. Сехĕрленнĕскерсем юмăça кайнă. «Эсир халăх ĕçкине пĕтертĕр. Йăла-йĕркене туса ирттермесессĕн пурнăçран уйрăлатăр», – тенĕ лешĕ. Унтан таврăнсанах кинемейсем сăра вĕретме пикенеççĕ. Шăмат кун ял ĕçкине ирттереççĕ. Мĕн тетĕр – тепĕр эрнерех сывалаççĕ вĕсем.

«Эпĕ Хăмăша Элĕк районĕнчи Пĕчĕк Кăканартан качча килнĕ. Вăл Кивьялтан 5-6 çухрăмра вырнаçнă. Пирĕн ялта та çу уйăхĕн варринче çумăр чӳкĕ ирттереççĕ. Ăна кайăк чӳк пătти теççĕ. Маларах палăртнă çынсем лашапа çимĕç пуçтарса ял тавра çаврăнаççĕ. Кам кĕрпе, лапша парать. Пăтта пĕве хĕрринче хуранпа пĕçереççĕ. Ял çыннисем унта кашни харпăр хăй тирĕкĕпе пыраççĕ. Пăтă çинĕ хыççăн çав тирĕксемпех шывпа сапмалла выляççĕ. Кашнин хĕвне шыв яраççĕ. Пурте йĕп-йĕпе пулаççĕ», – сăмах çăмхине малалла сӳтет Лидия Васильевна. Сăмах май, Лидия Кошкина – Хăмăшри культура çурчĕн директорĕ. Вăл пĕлтернĕ тăрăх – Пĕчĕк Кăканарсен те çак йăлана черетпе икшер çемье йĕркелесе пырать имĕш.

Кăмака кукринчисем тата алăк патĕнчисем

Кĕрхи ĕçе вĕçленĕ хыççăн Кивьялсем килĕрен кĕрхи пăтă çиеççĕ. Чӳк пăтти тенĕ ăна ĕлĕк. Ку йăла валли те сăра вĕретеççĕ. «Вилнисене асăнмалли кунччен /кăçал вăл чӳкĕн 2-мĕшĕнче пулнăччĕ/ çимелле ăна. Пăтта тĕрлĕ кĕрперен янтăлама юрать, анчах сĕт ямалла мар. Çиеле çу куçĕ тăватпăр. «Кил-çурта лайăх пăхса тăр», – тесе турра тархаслатпăр. Ку ĕçкĕре тавлашма, сасса хăпартса калаçма юрамасть. Кил хуçи сăрана алтăрпах ĕçтерет. «Эпĕ епле ас тиветĕп, эсир те çаплах ĕçĕр», – тет вăл. Вăл сывламасăр çавăрса хучĕ тĕк – ыттисен те алтăра çаплах пушатмалла.

«Алăк патĕнчи алпассем
/ыйткалакансем, кĕлмĕçсем/,
Кăмака кукринчи кĕске йĕм
пĕççисем /хĕрарăмсем, вĕсем
ĕлĕк кĕске шурă йĕмпе çӳренĕрен çапла каланă/,
Ĕçе лайăх пĕтернĕ ятпа Çӳл
хуçа
Аслă пăтă çитерет.
Çав ятпа турă амăшĕн
куркине ярать.
Кĕтетре, кĕтместре?» – ыйтать кил хуçи. «Кĕтетпĕр, кĕтетпĕр», – харăсах хуравлаççĕ алăкпа кăмака кукринчисем. Ку йăлана пăрахкаларĕç çав ялти çынсем. Пĕр вунă çемьере кăна кĕрхи пăтă çиеççĕ халĕ. Хăш-пĕри çак йăла-йĕркене сивлет. Манăн кукаçи Владивостокра хĕсметре тăнă, капитан пулнă. Чӳк ĕçкине те, чӳк пăттине те хаваспах хутшăнатчĕ, асаттекукаçин йăли-йĕркине хисеплетчĕ. Хăй вăхăтĕнче пире «Броневик» хуçалăх ертӳçи Игорь Орнов сахăр, çăнăх паратчĕ», – терĕ Геннадий Германович.

Кивьялсем Мăн кунра та ятарлă пăтă /ытларах тулă кĕрпинчен/ пĕçереççĕ. Пĕçернĕ çăмартана тураса сапаççĕ, çу чылай яраççĕ. Республикăра ытти ялта кун пек пăтă пĕçернине халĕччен илтмен. Елчĕк тăрăхĕнчи хăшпĕр ялта вара Мăн куна йăвача /сахăр шерпетĕнче сиктернĕ пĕчĕк йăва/ янтăлаççĕ.

Хăрăк хурама ататарать

Тытакан, çĕтерекен вырăнсем çинчен вулакан илтнехтĕр. Кивьял тăрăхĕнче те пур унашкаллисем. Ял çумĕнчи çăл куç – Кивьял çăл куçĕ теççĕ ăна – çынсене тӳрĕ кăмăллă пулмаллине «ас тутарсах» тăрать. «Иртнĕ ĕмĕрĕн 60-мĕш çулĕсенче пĕр хастар ар ырă ĕç тăвас шухăшпах çăл куça пуралăрĕ, шыв çулне улăштарчĕ, – каллех калаçу пуçарчĕ Геннадий Сорокин. – Тепĕр çулталăкранах вилчĕ вăл. Темиçе çул каялла вара виçĕ çамрăк çав пусса аркатнă, материалне строительсене йӳнĕллех сутнă. Укçитенкине ĕççе янă. Кĕçех иккĕшĕ пурнăçран уйрăлчĕç, виççĕмĕшĕ çамрăклах чирлесе хĕне кайрĕ. Ял çыннисем каланă тăрăх – ку çăл куç асамлă, тимсĕррисене явап тыттарать».

Авал Киремет йывăçĕ пулнă вырăнсем çул çӳрекене тăтăш аташтарни пирки те каларĕç Кивьялсем. «Услапапа Пĕчĕк Кăканар ялĕсен хушшинче уй варринче хăрăк хурама ларни пирки калатчĕ анне. «Услапана кайнă чухне çав хурама патĕнче мĕн чухлĕ çаврăнман-ши? Ялан çĕтеретчĕ. Çухалмалли мар çĕртех аташтаратчĕ», – тетчĕ сывăх çыннăм. Халĕ вăл вырăнта нимĕн палли те юлман. Çапах та çынсем çав икĕ ял хушшинче «пăтранкалаççĕ», – тĕлĕнтерчĕ Лидия Васильевна. Зоя Борисова та кунашкаллине курнă имĕш. Хăнана кайнă чухне лаши пĕр вырăна çитсен тăп чарăннă. Темĕнле хăваласассăн та хускаласшăн пулман. Çветтуй шывпа сапсан çеç вăрахăн утма тытăннă. Хăрăк хурама тенĕрен сăнанă тăрăх – хăратать вăл ял çыннине. Пĕр ялта, сăмахран, хăрнă хурамана касмаççĕ. Пăчкă тытакансем пулнă, анчах кашнинчех çав ĕç-пуç синкерпе вĕçленнĕ.

Вулавăшри пирĕн «çавра сĕтеле» ăнсăртран хутшăннă пĕр çын /ятăма ан асăн тенĕрен çапла çыратăп/ çӳлерех çырса кăтартнă йăлайĕркене сивлерĕ. Пачăшкăсем те вăл йĕркене пăрахтарасшăн-мĕн. «Çумăр чӳкне ирттернинче мĕн япăххи пур вара? Чиркӳ çыннисем хăйсем те хутшăнаççĕ унта»,– хирĕçлерĕç ăна пухăннисем. Мана вара: «Эсир хаçатра çырса кăтартсан ытти ялта та Кивьялсем пек чӳк ирттерме пуçлĕç», – пăшăрханчĕ хайхи. Ахалех кăмăлсăрланать вăл. Ку йăла-йĕрке юнашарти Услапапа Хăмăша та «çыпăçманскер» ытти хутлăха халь тин епле сарăлтăр ĕнтĕ? Кивьялĕсемпе Кăмпалĕсем вара çак йăлана паянхи кунччченех упраса хăварма пултарни чăнласах тĕлĕнтерет. Маттур тесшĕн эпĕ вĕсене! Çак йăлана, манăн шухăшăмпа, черетпе йĕркелеме тивни пĕтме памасть.

Статья вĕçне пăнчă лартиччен ăслăлăх çыннисен шухăшне те пĕлес терĕм.

Георгий Матвеев, Чăваш патшалăх гуманитари ăслăлăхĕсен институчĕн ĕçченĕ, этнограф: «Ĕлĕкхи йăлайĕркене упраса хăварни – наукăшăн питĕ лайăх. Пире шăпах çакăн пек материалсем кирлĕ. Çитес çулла эпир те Чăваш Енри ялсене этнографи экспедицисене каясшăн. Маларах Самар тăрăхĕнчи чăвашсем патĕнче пулнăччĕ. Вĕсен нимĕнле хирĕçӳ те çук. Çав çынсемех чӳк те тăваççĕ, чиркĕве те çӳреççĕ. Манăн хуняма та чиркĕве каятчĕ, çав вăхăтрах чăваш йăли-йĕркине те çирĕп тытса пыратчĕ. Чиркӳ кирлĕ, çапах та вуçех тивĕçтереймест вăл, темĕскер юлатех. Чăваш йăли-йĕрки – пирĕн чун ыйтни. Кăмăл çапларах халăхăмăрăн. Практика енчен мухтамалла Кивьялсемпе Кăмпалсене. Çумăр чӳкĕ ватăлмасть, пурăнать. Уншăн савăнмалла çеç. Чиркӳ çыннисене вара: «Йăла-йĕркене упракансене чăрмантарас марччĕ, йăлтах шайлаштарса пырасчĕ», – теессĕм килет».

■ **Роза ВЛАСОВА**

Çĕнĕ кĕнеке

Вунă çулта – вун пĕр кăларăм

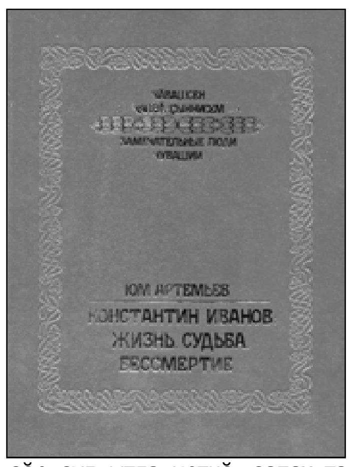

2003 çултанпа «Чăваш Енĕн чаплă çыннисем» ярăмпа çак кĕнекесем кун çути курнă: «Архитектор Петр Егоров» /Э.Кузнецова/, «Элли Юрьев. Художник и время» /Ю.Викторов/, «Композиторы Воробьевы» /М.Кондратьев/, «Слово о монахе Иакинфе Бичурине» /П.Денисов/, «Иван Яковлев и его потомки» /Н.Краснов/, «Даниил Эльмень: острые грани судьбы» /М.Иванов/, «Степан Максимов: музыкант-просветитель» /М.Кондратьев/, «Николай Никольский: ученый, просветитель, общественный деятель» /В.Димитриев, А.Леонтьев, Г.Матвеев/ тата ыттисем те.

Çак кунсенче вулакан патне çитнĕ çĕнĕ кăларăм – литература тĕпчевçи Юрий Артемьев хатĕрленĕ «Константин Иванов: Жизнь. Судьба. Бессмертие». Унта вилĕмсĕр «Нарспи» авторĕн кун-çулне тарăн тишкернĕ, унăн поэзи уçлăхĕнчи енĕсене, ун патне илсе пыракан çулсене тĕпченĕ.

«Аслă поэт çуралнăранпа çĕр çул ытла иртнĕ, çапах та эпир унăн пултарулăхне уçса панă теме пултараймастпăр. Çак ĕç питĕ йывăр, ăна темиçе ăру та вĕçлесе çитереймĕ, – çапла палăртнă хăйĕн шухăшне автор. – Эпĕ архив документĕсемпе поэта ас тăвакансем каласа панине тата унăн поэзийĕпе усă курса мухтавлă çыннăн кун-çулĕнчи, пултарулăх биографийĕнчи хăш-пĕр саманта çутатса парасшăн».

■ **Н.ГЕОРГИЕВА**

Анлă пултарулăхлă ăста

● Куравран.

Чăваш наци музейĕнче ЧР тава тивĕçлĕ художникĕн Николай Балтаевăн ĕçĕсен «Тенкĕ çумне тенкĕ» куравĕ иртрĕ. Ăна ăстан 50 çулхи юбилейне халалланă.

Н.Балтаев – Чăваш патшалăх культура тата искусствăсен институчĕн доценчĕ, ЧР Художниксен союзĕн членĕ, «Чăваш Ен» санатори çывăхĕнчи йывăç скульптурăсен этнографи паркĕн авторĕсенчен пĕри. Măшăрĕпе Людмилăпа, халăх ӳнер промыслисен ăстипе, наци эрешĕсемпе тумĕсене хатĕрлеççĕ. Тĕслĕхрен: хĕрарăмсен кăкăрне илемлетекен шӳлкеме, хĕвелĕн тимĕр эмблеми... Ывăлĕсем Азаматпа Аттила та ашшĕ-амăшĕн çулне суйланă. Вĕсем хальхи вăхăтра чикĕ леш енче вĕренеççĕ, чăваш тата ытти чĕлхене аван пĕлеççĕ. И.Н.Ульянов ячĕллĕ ЧПУ дизайн кафедрин студенчĕсем Николай Михайлович ертсе пынипе авалхи наци тумĕсене /гуннсен патшин Аттилăн, çар çыннисен т.ыт.те/ хатĕрлессипе тухăçлă ĕçлеççĕ.

«Балтаевсен ĕçĕсем наци культурине аталантарма пысăк тӳпе хываççĕ», – терĕ курава уçнă май ЧНК хастарĕсенчен пĕри Н.Лукианов юрист. Сăмах май, Раççей Федерацийĕн тĕрлĕ регионĕнче пурăнакансем Балтаевсенчен наци эрешĕсене хатĕрлесе пама ыйтаççĕ. Вĕсен пултарулăхĕ пирки Тутарстанра, Пушкăртстанра аван пĕлеççĕ.

«Николай Михайловичăн курăмлă ĕçĕсенчен пĕри – Митта Ваçлейĕн упранса юлнă сăн ӳкерчĕкĕ тăрăх тунă медаль, – сăмах илчĕ СССР халăх артистки Вера Кузьмина. – Василий Егоровича эпĕ 1954 çулта лагерьтен таврăнсан ӳкерсе илнĕччĕ. Халĕ çав медальпе наци культурин тивĕçлĕ деятелĕсене чыслаççĕ. Николай Михайлович мана илемлĕ эреш парнеленĕччĕ. Ăна ăнăçу кӳрекен япала вырăнне яланах хампа пĕрле илсе çӳретĕп. Пирĕн халăхăн йăли-йĕрки пуян, хитре тум, эреш чылай. Вĕсене ытларах халăх çине кăлармалла».

«Сăвар» фонд хастарĕ С.Семенов тата ӳнер критикĕ М.Воробьев культуролог Вера Кузьминична сĕнĕвне ырласа йышăнчĕç. «Наци ӳнерĕн тĕслĕхĕсене тĕнчене кăтартмаллах», – терĕç вĕсем. Николай Михайловича çавăн пекех РФ тава тивĕçлĕ художникĕсем Праски Витти тата В.Николаев медальер, М.Карягина поэт саламларĕç. Чăваш наци музейĕн директорĕ И.Меньшикова юбиляра ЧР Культура министерствин Хисеп хучĕпе чысларĕ.

■ **Тимĕр АКТАШ**

Приставсене таптанă

Следстви комитечĕн Çĕнĕ Шупашкарти пайĕ тĕп хулара пурăнакан 25 çулти çамрăк тĕлĕшпе уголовлă ĕç пуçарнă. Ăна влаç представителĕсем тĕлĕшпе вăйпа усă курнăшăн айăплаççĕ.

Пăтăрмах Кӳкеçре пулнă. Шупашкар районĕн приставĕсем ПАИ штрафĕсене тӳлеменшĕн производство пуçарнине кура пĕр хĕрарăмăн «Мерседес» автомобильне арестлеме пынă. Машина салонĕнче хайхи çамрăк çын, автомобиль хуçин шăллĕ, ларнă. Вăл транспорт хатĕрне арестлессине хирĕçлес, çавна май пурлăха пытарас тĕллевпе «Мерседеса» хускатса тăруках малалла куçарнă. Пĕрре, тепре... Пакунлă çынсене таптассипе хăратнă. Унтан вара вĕсем çинех пырса кĕнĕ, должноç тивĕçĕсене пурнăçлакансене амантнă.

Çăмăл сурансем кăна, анчах – влаç представителĕсене хирĕç вăйпа усă курнă. Уголовлă ĕç пуçарнă. Ăна тĕпчеççĕ-ха. Çамрăк çын айăпне йышăнать...

К.НИКОЛАЕВ.

чăваш халăх хаçачĕ
ХЫПАР
УЧРЕДИТЕЛЬСЕМ – ЧĂВАШ РЕСПУБЛИКИН МИНИСТРСЕН КАБИНЕЧĔ, "ХЫПАР" ХАÇАТ РЕДАКЦИЙĔ
Федерацин çыхăну, информаци технологийĕсен тата массăллă коммуникацисен сферинчи надзор службин Чăваш Республикинчи управленийĕнче 2013 çулхи çу уйăхĕн 31-мĕшĕнче ПИ ТУ21-00281 №-пе регистрациленĕ
"Хыпар" индексĕ – 54800, "Чăваш хĕрарăмĕ" – 11515, "Хыпар"-шăмат кун" – 78353, "Сывлăх" – 11524, "Çамрăксен хаçачĕ" – 54804, "Кил-çурт, хушма хуçалăх" – 54806.

Директор-тĕп редактор А.П.ЛЕОНТЬЕВ
Номер редакторĕ Г.А.МАКСИМОВ
РЕДКОЛЛЕГИ:
М.М.АРЛАНОВ /тĕп редактор çумĕ/
А.П.ЛЕОНТЬЕВ / директор-тĕп редактор/
Г.А.МАКСИМОВ /тĕп редактор çумĕ/
С.Л.ПАВЛОВ /тĕп редактор çумĕ/
Н.Г.СМИРНОВА /культурăпа чăваш диаспорин пайĕн редакторĕ/
Ф.П.ЧЕРНОВ /яваплă секретарь – техника центрĕн пуçлăхĕ/
Дежурнăй редактор Ю.П.СТЕПАНОВ

Адрес: 428019, ШУПАШКАР, ИВАН ЯКОВЛЕВ ПРОСПЕКЧĔ, 13, ПИЧЕТ ÇУРЧĔ, III ХУТ, "ХЫПАР".
ТЕЛЕФОНСЕМ
Редакци телефонĕсем:
56-00-67 – директор – тĕп редактор
56-33-64 – тĕп редактор çумĕ
56-04-17 – тĕп редактор çумĕ
62-08-62 – секретариат, яваплă секретарь
пайсем:
28-85-01 – общество пурнăçĕпе политика пайĕ
56-05-21 – журналист тĕпчевĕсен тата куçару пайĕ
56-08-62 – экономика пайĕ
56-22-31, 28-85-91 – социаллă пурнăçпа вĕренӳ пайĕ
56-08-61 – культурăпа чăваш диаспорин пайĕ
56-04-26, 28-85-87 – хроникăпа хамăр корреспондентсен пайĕ
28-82-91 – корректорсем
56-45-94 – фотокорреспондент
бухгалтери – 28-83-64
коммерци директорĕ:
28-83-70 – рекламăпа пĕлтерӳсен пайĕ
56-20-07 – çырăнтарупа реализаци пайĕ
корр. пункчĕсем:
8-937-398-75-33 – Хĕрлĕ Чутай,
/8-835-38/ 2-18-02, 2-11-95 – Йĕпреç
28-85-71 – Чăваш Республикин Журналистсен союзĕн правленийĕ
hypar2008@rambler.ru
Ĕç кунĕ 8 сехет те 45 минутран пуçласа 17 сехет те 45 минутчен, шăмат кунпа вырсарни кунсăр пуçне.
Факс: /8352/ 28-83-70
Электрон почта: pop408@rambler.ru hypar@mail.ru

РЕКЛАМĂПА ПĔЛТЕРӲСЕНЕ 316-мĕш пӳлĕмре йышăнаççĕ. Тел. 28-83-70.
Офсет пичечĕ. Калăпăшĕ 2 пичет листи. Рекламăпа пĕлтерӳсен чăнлăхĕшĕн вĕсене паракансем яваплă.
Хаçатри рекламăсăр тӳлевлĕ информаци материалĕсем "Реклама çинчен" федераци саккунĕн 2 ст. килĕшӳллĕн "Аталану çулĕпе", "Ят-сум", "Ĕç тата çын", "Самана таппи", "Компетентлă" рубрикăсемпе пичетленеççĕ.
Хаçата "Хыпар" Издательство çурчĕ" АУ техника центрĕнче калăпланă, "Чăваш Ен" ИПК" ПУП типографийĕнче пичетленĕ. 428019, Шупашкар хули, И.Яковлев проспекчĕ, 13. 56-00-23 – издательство директорĕ.
Пичете графикпа 21 сехетре алă пусмалла, 20 сехет те 45 минутра алă пуснă.
Тираж 7006. Заказ 4556.